

E/VI.
2418

1933-2418

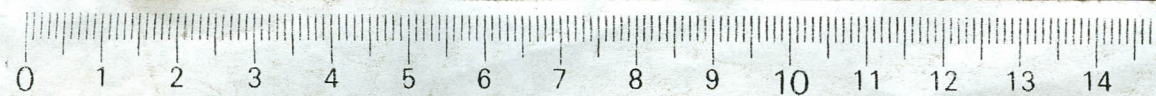
SZOCIALIZMUS ÉS REFORMÁCIÓ

IRTA :

ZATHURECZKY LÁSZLÓ

EVANGÉLIKUS LELKÉSZ

ASSAKÜRT (NYITRAMEGYE)

SZOCIALIZMUS ÉS REFORMÁCIÓ

IRTA :

ZATHURECZKY LÁSZLÓ

EVANGÉLIKUS LELKÉSZ

ASSAKÜRT (NYITRAMEGYE)

NYOMATOTT LÖWY ANTAL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN NYITRÁN 1917

L. -

Bevezetés.

Jelen dolgozatom hármias célt szolgál. U. is: Hogy történeti áttekintést nyújtson az ujkor legtartalmasabb kérdéséről, az u. n. szocializmusról, azután ennek az evangéliummal való lényeges kapcsolatáról s végül az evangélium alapján álló lutheri reformációnak a jelenbe is átnyuló létjogosultságáról. E cél felé törekedve, nem lehetett feladatomban, hogy részletezzem az eszmei és anyagi áramlatoknak történeti egymásutánjukban követő egyes fázisait. Én azokat inkább a pszichológia szemüvegén nézve, vizsgáltam hatásukat a történeti társadalomra s annak életnyilvánulásaira, a gazdaságra, iparra, a tőkére, egyházra stb.

Szerény dolgozatomból hivatásomból kifolyólag talán apologetikus, de bizonyára történeti objektivitásra törekvő, mert meggyőződésem, hogy „aki azt hirdeti, hogy minden igazság az övé, az vakbuzgó, bolond, vagy gazember“. Bölcséleti fejtegetéseim determinista világnézetem természetes folyamánnyai. A források mennyiségét illető kérdésben ama apostoli vallomással élek: „Akaratom vagyok a jóra, de hogy azt véghez is vigyem, semmiképen nem tehetem“. E vérzivataros időben, hozzá falusi papnál, sok, ha csak akar is.

UJKORI SZOCIALIZMUS.

Ha a történelmet az idealismus korokat áthidaló láttávlataból vizsgáljuk, nagyjából azt két ellentétes irány között mozgónak látjuk. Vannak u. is oly korszakok, melyekben inkább eszményi javakért küzd az ember, és olyanok, melyekben inkább anyagi javak szerzése foglalkoztatja. Ezen főbb irányelvek mellett egyéb érzelmi, helyi és pillanatnyi okok is hatnak reá, hol progresszive, hol regresszive. Az eszme az ő megvalósulása menetében, ellentétekben hullámzó történeti vonalat ír le. Jelen korban e haladás a gazdasági az anyagiás kifejtést célozza, de egyes előjelek azt sejtetik, hogy máris meghaladta tetőpontját s egy új vezérgondolat t. i. az ethikai nyomul előtérbe.¹⁾ Az eszmék tehát történeti érvényesülésükben egymás kiegyenlítésére törekednek. E küzdelem pedig nem egyéb, mint az emberek lelki küzdelme, melyet a filozofáló elme egoisztikus és altruisztikus determinista és indeterminista világnevezetnek nevez el. Egyeduralom nincs, tehát nincs teljesen legyőzött sem, vagyis az altruismus nem mindig ethikai s az egoismus nem mindig antiethikai. Más szavakkal: a társadalom élete nem egyéb, mint az altruismus és az individualismus közötti középút.²⁾ A történelem mutatja, hogy sem az önérdék, sem

¹⁾ *Dr. Földes Béla*, a társadalmi gazdaságtan elemei I. K. Bpest 4. 1.

²⁾ *Werner Sombart*, a szocializmus és szoc. mozgalom. Társ. tud. könyvtár. Bpest. Bevezetés.

az élvezetek hajhászása alapján nem fejlődik ki társadalmi jólét. Ezen eszmei folyamat bölcselmi nyelven szólva, a materialismus küzdelme a spiritualizmussal, melyet, ha tárgyunkra vonatkoztatunk, nevezhetjük azt a katolicismus és protestantismus közti küzdelemnek is. Az elfogulatlan értelem e küzdelemben is, mint mindenütt, észreveszi ama Végoknak, azaz, Istennek működését. A gondviselés u. is, hogy a mindenség egyensúlyát biztosítsa, ellentétesen ható erőket helyezett el benne, azaz a békét a lázadással, a vonzást a taszítással szemben. Az embert is férfiunak és asszonynak teremtette, s így, midőn a szellemiség számára a nehézkedés törvényét állította fel, ugyanakkor szükségképeninek ismerte el a benne ható negatív erőket is.¹⁾

Az anyagelvűség túltengésével szemben a spiritalis törekvések nem ritkán eltűnni látszanak, de valamely providenciális egyénben, mint egy prófétában új és új alakban életre kelnek azok. Pld: A Krisztus előtti korban uraló egoismus ellen már a görög bölcsélet egyes idealisztikus rendszerei is érvényesülni igyekeztek, de csak midőn amaz „öröm hír“ hangzott el az „idők teljességében“, győzött az evangélium s az emberiség ennek idealismusát teszi magáévá. S jóllehet az evangélium a legtisztább spiritualismus, — hiszen végcélja Istenországa, — mégis azt látjuk, hogy már a középkorban a caesaro-papismus, vagyis az anyagiás theokrácia létokává lett! Ez utóbbi kárhoztatja a császári világuralmat s azt állítja, hogy csak egy a „szükséges dolog“, t. i. az egyedülüdvözítő egyház uralma. Ezen elv nyomán föltétlen meghódolást követel az egyes-

¹⁾ *Fr. Palaczky*, Dejiny národu ceskeho v Cechach i v Morave. Praha 1907. 11 K. 470—II.

től. Szerinte a partikularizmus sem az ipar, sem a kereskedelem, sem pedig a tudományos vizsgálódás terén nem birnak független létjogosultsággal. Ám ezen materialisztikus iránnyal szemben újból érvényesül a spiritualizmus iránya az újkori reformációban. Végre is számtalan esés és emelkedés után a legújabb időkben ismét az erkölcsi szempontok hangoztatása nyomul előtérbe. Ezek követelik, hogy az egoizmus korlátozandó és az u. n. altruizmusnak kell több teret engedni, annál inkább, hiszen az u. n. materialisztikus szocializmusnak legpregnansabb hívei sem képesek pld. a jövedelem és a munkamegosztás, munkáskérdés és nemzetközi kereskedelem, a hitbizomány és parasztügy, a tőzsdejáték és száz meg száz más kérdést tárgyalni, anélkül, hogy okoskodásukba erkölcsi szempontokat bele ne vegyítsenek.¹⁾

De azért az újkori népek gondolkodásmódját tulajdonképpen mégis a materiális világnézet uralja ma. Leghívebben kifejezi ezt Marx Károly „Kommunista kiáltványa“,²⁾ mert ebben van mintegy összesűrítve a szocializmus és a kapitalizmus közti eszmei harc egész rendszere. Benne visszatükröződik a szocializmus és a kapitalizmus egész világa s tartalmazza mindazon eszméket, melyek a proletáriátust „harcilag hangulattal lelkesíthetik, hogy az utolsó nagy döntő csatát megvívják s a diadal napján bavenuljanak ama tejjel-mézzelfolyó országba“.³⁾

¹⁾ A. Schäffle. Quintessenz des Sozialismus. 14. Aufl. Gotha 1906. 30 l.

²⁾ K. Marx, A Kommunista kiáltvány. Magyar Könyvtár sz. 385. és Bernstein—Kautsky. Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen III. Band I. Th. 15 K. 268. ll.

³⁾ W. Sombart i. m. és A. Isszaieff, A szocializmus és a Közélet, I. Társ. Tud. Könyvtár Bpest 1910.

Nem túlozunk ama kijelentéssel, hogy e kommunista kiáltvány a szocializmus fejlődése történetében olyan jelentőségű, mint Luthernek az ujkort megnyitó 95. tétele.¹⁾ Ez az u. n. Marxizmus, mint tudományos rendszer azt hirdeti, hogy a társadalom a benne rejlő immunens erők hatása alatt valóban s kikerülhetetlenül halad a magántulajdoni renddel ellentétben álló kollektivismus felé.²⁾

Ezen általános bevezetés után vessük kutató pillantásunkat öt századdal visszafelé.

Látjuk, hogy a 14. században még nem létezett a mai modern értelemben vett „szabad munkás“, hanem vagy jobbágy vagy céhbeli, aminek következménye az volt, hogy az ipari tőke a modern kapitalizmus alapján megalakulni nem birt. A történeti erők első feladata tehát az lett, hogy ez elemeket felszabadítsa a földesuri gyámság alól. És csakugyan az ujkor elején³⁾ az európai állami életben mélyreható átalakulás megy végbe. A régi feudális katonaság helyébe állandó zsoldos hadsereg lép s a földesuri közigazgatást is állandó fizetésű bürokrácia váltja fel. Továbbá az arany és ezüstmezők felfedezése Amerikában, a benszülött lakosság rabszolgává tévése,

¹⁾ Theológiai jegyzeteim *Haase Kirchengeschichte*-jenyomán.

²⁾ *K. Marx* i. m. *Dr. Kovács G.* A szocializmus. Bpest 1907. és *Bernstein—Kautsky* i. m. III. B. 124. 1. Filozófiai mottója: „Die Wahrheit des Diesseits zu etablieren. Die Kritik des Himmels verwandelt sich in die Kritik der Erde“ . . .

³⁾ *Lassale Ferdinand*, Az Alkotmány, szocializmus, demokrácia. Bpest 1914. „A reformáció időpontjától 1517-től szokták számítani az ujkor kezdetét és a középkor végét. Ez nagyjából helyes is, mert a reformációra következő két században megy végbe, lassan, észrevétlenül, fokozatosan, az az átalakulás, amely a társadalom arculatát gyökeresen átforgatja és bensejét felforgatja s amelynek az 1789-iki francia forradalom nem életet, csak kifejezést adott“.

Kelet-India meghódítása, az európai nemzetek kereskedelmi háborúja stb. voltak előidézői annak, hogy az ipar és a kereskedelem többé már nemcsak a házi szükséglet, hanem a világpiac számára is termel. Ennek nyomán a munkamegosztás a tömegtermelési műhelyekben, a technikai találmányokkal karöltve, megteremtették a kereskedő fejedelmeket, az ipar-lordokat s viszont a másik részen a nyomorult pauperek tömegét. Nagy gazdagság kevesek kezén és milliók vagyontalansága, ez a helyzet. A régi erkölcsi kapocs az egyes osztályok között meglazul, hogy helyet adjon a rideg készpénz nexusnak.¹⁾ A kereskedelemmel járó új izlés új igényeket támaszt az urakban, a feudális nemesekben az áru iránt, mely csak készpénzért volt kapható. E célból a nemes, hogy jobbágyának termény és személyi szolgáltatását pénzzé változtassa, a rablás foglalkozásán kívül a gyapjúiparra vetette magát. A szántóföldeket legelőkké változtatta s így számos földmives üzetett el birtokáról, ami viszont egész Európában a csavargók elszaporodását vonta maga után. Kegyetlen büntetésekkel védekeztek ellenük,²⁾ megszábták a maximális árt, a munkaidőt és eltiltották a munkásegysületeket. Mindezek következtében sok kis birtokos, akinek eddig sikerült fentartania önállóságát, a verseny miatt kénytelen volt idegen tőkéhez fordulni s a kapott kölcsönért lemondani gazdasági

¹⁾ K. Marx, i. m. I. r.

²⁾ *Morus T.* Utópia, olcsó könyvtár „a parasztot létfenntartási eszközeitől megfosztván, a nyomor és bűn karjaiba taszítják. Ez a bűn pedig a lopás és rablás, amit hiába büntet Anglia akasztással, sem kiirtani, sem mérsékelni azt nem fogja, annak oka a juh, a különben oly nyugodt, szelid állat, mely vérszomjas pusztító bestiává vált, hiszen embereket nyel el, egész földeket, házakat, községeket elpusztít“. V. Ö. *Lassale F.* i. m. „a gép ártatlan külseje ellenére is testet öltött forradalom volt“.

függetlenségéről. ¹⁾ Így lettek a városok a gazdasági forradalom kiinduló pontjai, s a középkor jobbágyai lettek a városok első nyárspolgárai, ebből a nyárspolgárságból fejlődtek ki fokozatosan a burzsoázia kezdetleges elemei.²⁾ Az első gazdasági megrázkódtatást tehát a vagyonos feudális osztálynak kellett megéreznie, mert megszűnt a gazdasági helyzet egyedüli ura lenni. Pénzhez, vagyonhoz jutott az ember nemcsak öröklés, hanem rátermettség, spekuláció útján is. Ezen evolúció megszerezte az új elemeknek szükségképpen a politikai jogokat is. A merkantilizmus hangoztatja, hogy az államnak gyámködása az egész gazdasági élet felett kényszereréjű szükségyszerűség. Colbert, XIV. Lajos minisztere (1661—1663) meg is szerkeszti az első u. n. polgári törvényt, mely egyformán védte ezentul a polgárt és a nemest. Ennek végeredménye lett a társadalomnak a szabad verseny alapján való nagy horderejű egyenlősítése. Általánosságban véve ekkor már a materialista világnézet kezdi uralni a lelkeket. A művészetek szabadon virágozhatnak. A tudás nincs korlátozva kutatásaiban s örökbecsű műveket hoz létre. A vallás sem megdönthetetlen tekintély, (L. Reformáció fejezet) s a filozófia kutatás tárgyává teszi a lét okainak, lényegének és jövőjének magyarázatát.

Amint a 16-ik századnak a vallási reformáció és a művészetek ujjászületése adták meg jellegét, úgy a 17-ik században a természettudomány vesz nagyobb lendületet. A filozófia terén Descartes kezdi ki a teológia tekintélyét, hirdetvén, hogy az igazság csak az

¹⁾ *Dr. Földes B.* i. m. I. K. III. feje. 380 — II. Az uzsora történetét adják.

²⁾ *K. Marx.* i. m. 19. l.

értelem által található meg. Hasonlóképen Spinoza Baruch a pozitív vallások ellen ír.)¹⁾ A természettudományokban a Végoknek kísérleti uton való fürkészése véget vet az alchymia bűvszereinek. A csillagászatban zseniális utörői, kezdve Copernikuson, Kepler, Galilein egész Newtonig (1642—1727) kimutatták a világegyetem egységes rendszerét, mely a nehézkedés és vonzódás törvényén nyugszik. Az angol deisták alapította új iskola, melynek főirányadója John Locke, hadat üzen a hagyomány dogmáinak s az ész vallását hirdeti. Ez iskola ható ereje kivált Franciaországban mutatkozik, tanainak a politikai élet egyes nyilvánulásaira való alkalmazása által. Egy Montesquieu és főként Voltaire (1694—1778) szellemes, könnyed stílusú műveik által, a néptömegekkel is megismertetik a reformeszméket.²⁾ A materialista Holbach már az Isten fogalmát is elvetvén, tagadja a tulvilági életet, a lélek halhatatlanságát, a vallás mysteriumait. De a modern radikalizmusnak valódi előhírnöke J. J. Rousseau volt, ki a romlott társadalmat gyökerestül akarta felforgatni.³⁾ A szabadság, világpolgárság, emberség jelszavak elkábitják a legnevesebb írókat is. (Goethe, Schillert.) A szellemek a nemzetgazdasági forradalomra is elő lettek készítve az angol Smith Ádám művei által. Ez azt fejtegeti, hogy a gazdagság főforrása az emberi munka, a munkás kitar-

¹⁾ *Albert Schweigler*, Die Geschichte der Philosophie és *Prof. Dr. Max Wentscher*, Einführung in die Philosophie III. T. 105. I. Der Materialismus. Sammlung Götschen Leipzig 1906.

²⁾ *Voltaire's sämtliche Schriften* 4. B. Berlin 1786. évi kiadását olvastam: Versuch einer Schilderung der Sitten und des Geistes der Nationen . . . .

³⁾ *J. J. Rousseau* „Contrat social“ . . . c. műve a teljes népeuralom hitét igazolja“. „Emil“-jében a természetes nevelés előnyeit hangoztatja.

tása, takarékosága, ügyessége s a termelő és élvező osztályok közötti élvezetarány. A forradalmi erő intenzitására mutat¹⁾ az a tény, hogy a Jezsuita rend 1773-ban XIV. Kelemen pápa által eltöröltetett. Nemcsak az egyház, hanem a monarchikus államforma s a köztársaság is biztosítani igyekszik az egyéni szabadságot. Természetszerűleg ez a szabadság egyelőre nem teljes, mert a gazdasági viszonyok fejletlensége nem támogathatta az egyént jogai kihasználásában. Az érvényesülő új elemnek a közügyekre való befolyása is csak negatív lehetett. Innen ered az e korban feltűnedező s a szociológusok, írók, bölcselek munkáiban ajánlott utopisztikus ízű, számtalan remedium. E kor legjobbjai elismerik, hogy tényleg létezik egy megoldandó szociális probléma s hogy az a gazdasági viszonyok ferde fejlődésének is az eredménye. Tudják, hogy e visszáságon csak forradalom vagy radikális reform segíthet, — csak hogy ezek az ötletesen vagy megjegyzés formájában felbukkanó gondolatok rendszeresen összefoglalva, egy történetfilozófiai elv alapján bebizonyítva nem voltak. Egyébként is egyenlőség azért sem lehetett, mert az állam, mely a terménygazdaság korában a kaszt, most pedig az osztályuralom szolgálatában állt, ennek teljhatalmát akarja biztosítani. Az elnyomatást új feltételekhez, a harcot új eszközökhöz fűzte.²⁾ Történetfilozófiai

¹⁾ *Marczali Henrik*. Nagy képes világtörténet 8 K. 103, 202 s következő ll. továbbá 9 K., 34 l. — és *Ballagi Aladár* egyet. előadásai után írt jegyzeteim az 1899/10. tanévből „Ancien Regime“ c . . . .

²⁾ *Bernstein—Kautsky* i. m. III. B. I. T. 34. l. említi a porosz kisipari törvényt 1773-ból, mely a visszaeső bűnösökre halálbüntetést szabott: „Die alten Gesellenverbände hätte die fürstliche Gewalt im Interesse der aufkommenden Kapitalismus gewaltsam zertreten“.

szempontból is találó Luther nézete, hogy a versenyen alapuló szabadság és az igazi egyenlőség, két egymást nem fedő fogalom.¹⁾ De megmutatták pld. Franciaország e korbéli eseményei azt is, hogy valamely új társadalmi osztály, nemcsak új politikát és gazdasági életet, hanem erkölcsi nézetet, vallást, tudományt és irodalmat is hoz magával. A 18-ik század irodalma sem más, mint az előrenyomuló „tiers état“-nak, a későbbi francia bourgeoisie-nak a szellemi kifejezése.²⁾

Az irodalomban, mely a tettek megelőzője, e lelki forrongásnak hű kifejezést adnak Saint Simon és iskolája: „Új kereszténység“ c. művében.³⁾ (1820 körül). Ez azon szociális probléma megoldási alapelveit ajánlja a felebaráti szeretetet, ama meggyőződésben, hogy a vallásnak kell a társadalmat azon nagy célhoz, t. i. a legszegényebb osztályok sorsának mennél gyorsabb megjavításához elvezetnie. Egy Róbert Oven szerint pedig: a társadalom magában az emberben hordja azon akadályokat, melyek az emberi jellemnek a jóban való tökéletes kifejlődését meggátolják. Lanarki u. n. mintagyárában a részegeskedés, büntetőbiróság, pereskedés, szegényügy ismeretlenek voltak, mert nem volt rájuk szükség.⁴⁾ A szocialista Fourier Károly pedig e bajnak okát

¹⁾ *Luthers Werke* 18 B. Ermahnung zum Frieden. 326—71.

²⁾ *Lassale F.* i. m.

³⁾ *Dr. Földes B.* A szocializmus fejlődése napjainkig Franklin társ. 1273-4 sz. *Dr. Balogh Arthur*, A társadalom, A szociológia alapvetői, Kolozsvárt; és *Bernstein—Kautzky* i. m. 6 l. mondja Saint Simonról: Gegen die Hydra des Handels, gegen die Handelsfeudulität richtete er seine spitzen Pfeile“.

⁴⁾ *Bernstein* — i. m. 9 l; „Die drei grossen Hindernisse dieser Gesellschaft sah Oven in der „Dreieinigkeith des Bösen“ der positiven Religion, dem persönlichen Eigentum, der untrennbaren Ehe“.

a társadalom mai organizációjában látja, amely miatt a jónak harmóniája ki nem elégíthet. Ő adott a Saint-Simonismus erkölcsi momentumainak praktikus alkalmazást. Ő az u. n. phalangok szervezésének a 18-ik sz. ban való hirdetője s eiső, ki megkísérli lerombolni ama tévhitet, mintha a történelem szakadatlan fejlődés lenne s kimutatja, hogy minden periódusnak van egy emelkedő s egy hanyatló irányzata.

Ezen vajudások végre közelebb hozták a lelkeket modern társadalmi forradalomhoz. A történelem fennen hirdeti, hogy nem lehet büntetlenül visszaélni a morállal s támadni az embertársak élete, egészsége ellen csakis azon önző célból, hogy az ipar milliomosai, egész ipari hadseregek tábornokai, a modern burzsoák kiuzsorázzák a proletáriátust.¹⁾

1815-től kezdve, midőn már megvan a találmányok hosszú sorozata (James Vatt gépe) tömörül a munkásosztály önálló s több társadalmi osztály érdekeivel való ellentéte tudatában, egy szociális osztályá.²⁾ E mozgalom alanya a proletáriátus és csirája a francia forradalom korában van, amikor a gondolkodó ész lett mindennek a mértéke³⁾ s a társadalom a szegény és a gazdag éles ellentétévé fajul, az ipar kapitalisztikus alapon fellendült, a kereskedelem zsarolássá lett,⁴⁾ az erőszak

¹⁾ *K. Marx* i. m.

²⁾ *Lassale F.* i. m.

³⁾ *Engels* mondja: „mielőtt is csak demokratikus republikává vált az ész állama, a direktorium corruptióján s a napoleoni despotismuson kellett átvergődnie s mégis a sóvárgott örök béke végnélküli hódító pusztító hadjárattá lett“.

⁴⁾ *D. Theod. G. Traub*: Ethik und Kapitalismus, 18. § mondja „Sozialist Fourier beurtheilte den Kaufmann als den widrigsten Krebschaden der Zivilisation, und Luther sagt, dass ein Kaufmann schwerlich ohne Sünde sei“.

helyébe a korrupció lépett, a kard helyét a könnyen gördülő pénz foglalja el, a prostitúció terjed s a házasság is sokszor csak ennek takarójává lett.¹⁾ Végre a lyoni munkások 1831-ben megszervezik az első proletár mozgalmat s küzdenek ama jelszó alatt, melyet a szocializmus felkapott: „Vivre en travaillant, ou mourir en combattant“.²⁾

Angliában is a nagyipari tőke, mely a proletárt utolsó életörömétől, a vasárnapi szünettől megfosztani igyekezett, az angol nemzet életerejét gyökereiben megtámadta. Az angol világkereskedelem egyeduralma megrendült, mignem a józan belátás a munkásvédő törvények egész sorát valósította meg. Kezdve az 1802. évi gyermekvédelmin, egészen az 1835. évi munkásegyleti törvény megalkotásáig. Az első nagy sztrájk 1842-ben kitörésre juttatta a Chartismus proletárius karakterét, mely mintegy visszhangja volt a protestáns Carlyle fenséges műveinek, míg ugyanekkor a franciaországi szocializmus kialakulásában oroszlánrész jutott a katolikus Lamenaishoz, végre egy Cabet és Proudhon iratai által sikerült a lelkek megnyugtatása s az osztályellen-
tettek legalább is elméleti kiegyenlítése.³⁾

Németországot a 16-ik sz. világválsága, továbbá a 30 éves háború a sülyedés lejtőjére juttatták. Az uralkodó osztályok lejárva és szétzülve, az elnyomott osztályok pedig képtelenek voltak arra, hogy széjjel törjék a jármot, mely őket porba sujtotta. Amit Anglia polgári osztálya a 17. sz.-i s a franciaországi a 18-ik sz. forra-

¹⁾ *August Bebel*; Die Frau und der Sozialismus, 36. Aufl. Stuttgart 1904. V. Ö. Marx i. m. II. fejt. 41 l.: „Burzsoáink avval mulatnak, hogy egymás feleségeit kölcsönösen elcsábítják“.

²⁾ *Kovács G.* i. m. és *Bernstein-Kautsky* i. m. 21 l.

³⁾ *Bernstein-Kautsky* i. m.

dalma által elért, ahhoz nem juthatott a németországi u. n. nyárspolgárság. A feudalizmus maradványait csak a nagy Napoleon söpörte el. A Rajna balpartján a nemes-ség teljesen elveszti jogait. A feudális és egyházi birtok a parasztság kezére megy át. A paraszt szabad földbirtokossá lett itt ép úgy mint Franciaországban. Ezen belül támadt aztán az u. n. kispolgári szocializmus, mely a burzsoázia és a proletáriátus között mintegy közép-osztályként szerepel. Főtalaja volt Baden, Pfalz és Württemberg. A forradalmi proletáriátus gócpontjai pedig Sziléziában és Szászországban voltak. Midőn 1834-ben a porosz-német vámszövetség létesült s megnyílt az első vasut Fürth és Nürnberg között, akkor került Németország a világkereskedelem és a valódi szociális mozgalom medrébe föltartóztathatatlanul. Bruno Bauer és Ludwig Feuerbach iratai mintegy előfutárjai Marx történelmi materializmusának s az 1847-ben kitört forradalomnak.¹⁾

Ilyen volt a történelmi háttér, midőn megjelent Marx zseniális műve „Das Kapital“, a mellyel ő az u. n. történelmi materializmusnak lett megalapítójává. Marx előtt nem volt senki, aki fel tudta volna ismerni a társadalmi élet valódi mozgató erőit, aki azok érvényesülését az emberi akarattól függetlennek állította volna.²⁾ Pedig ezek az erők meg voltak azelőtt is, működtek addig is, hiszen az emberiség érzi, ha öntudatlanul is, a szükség-szerűség törvényének kérielhetetlenül valószínű erőit, melyek őt előre tolják, amint a latin mondja: „Fata

¹⁾ *Bernstein.* i. m. III. B. I. T. 29, 63, 93, 285 II.

²⁾ *K. Marx.* Das Kapital, magyarban: Marx gazdasági tanai *Kautsky Károlytól,* Társ. t. Könyvtár, Bpest: „Mindennek okát nem az emberek fejében, az örök igazságban kell keresni, hanem a termelés és csere módjának megváltozásában, tehát az illető korszaknak nem filozófiai, hanem gazdasági rendszerében“

volentem ducunt, nolentem trahunt“. Ám csak az élesebb tehetségű avatottak előtt nyílik meg a causalitás törvényének a zára, míg a tömeg babonás elfogultságában mindig mást gondol oknak mint ami az eredményt előidézi.¹⁾

Marx kommunista kiáltványa (1847) e szavakkal kezdődik: „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története“ s e röpiratban tömör mondatokban nemcsak saját szellemi fejlődésének sűrített eredményeit foglalta össze, hanem bizonyos tekintetben százada történek nagyszabású összefoglalását is adja. Marx a Hegeli²⁾ iskolán ment keresztül, mely a történésnek, a levésnek az egyetemes fejlődésnek a gondolatával s az egész mindenségnek az eszmékre való visszavitelével, s minden jelenségnek egy nagy organikus egészbe való összefoglalásával, a bizonytalanságnak, a forradalomnak az elemeit hintette el a kortársak gondolkodásában. Innen magyarázható Marx ama törekvése, hogy nemcsak a politikai, hanem a szellemi, szóval a kulturális életnek minden nyilvánulását a gazdasági viszonyokra, mint egyedüli okozati forrásra visszavezesse. Szerinte a jobbágy-ágot nem a liberalismus által hirdetett egyenlőség, tette szabaddá, hanem a termelési mód átalakulásának, a népesség szaporodásával, a gyáripár fejlődésével járó

¹⁾ *Schopenhauer Artur*, Az akarat szabadságáról. Bp. 906. III. f. 54 l. V. Ö. *Dr. Pauer Imre*, Az ethikai determinismus elmélete 2-ik kiadás, 52. és 103. ll.

²⁾ *Dr. J. E. Erdmann*, Grundriss der Geschichte der Philosophie 2 B. VI. Hegels Philosophie d. Gesch. 605 l. és *Dr. Alexander Bernát*, Az ujkori filozófia tört. Egyet. jegyzet II. r. 117 l. mondja: „A történeti korszakokban nem véletlen vagy esztelen egymásután lát, hanem az immanens ész fejlődésének egyes szükséges fokozatait. *Bernstein-Kautsky* i. m. 268 ll. is így interpretálja a kiáltványt.

szükségessége s az intenzív mezőgazdaságra való átmenetelnek a ténye. A fanatikus hívő lelkiületével hirdeti ő, hogy azok a fegyverek kezdik ki majd a burzsoáziát amelyekkel ő a feudálismust leterítette.¹⁾ Azt állítja, hogy a legujabbkori válságok ismérvei annak a tehetetlenségnek, melyet a burzsoázia a modern termelő erők kezelésében már is feltüntet. A burzsoázia élete — ugymond — elviselhetetlen lett a társadalomra nézve. A proletáriátus magához fogja ragadni az államhatalmat s a termelés eszközeit. Ezzel megszűnik minden osztálykülömbőség. Anarchia helyett organizáció lép, az individuális létérti küzdelemnek vége lesz. Ezzel válik ki az ember véglegesen az állatvilágból. Ez lesz az emberiségnek a „szükségszerűség birodalmából a szabadságba való ugrásszerű átmenete.“ „A burzsoázia pusztulása éppen oly elkerülhetetlen, mint a proletárság diadala!“ S egyébként Marx „Értékelmélete“ is bőséges forrást nyitott a társadalmi gazdaságtan eddig kevésse feltárt oldalainak tudományos művelésére.²⁾

Ámde bármily magasra értékeljük is Marx fellépésének hatását, nem hunyhatunk szemet ama tények előtt sem, hogy már az ő tanítványai kimutatták tanaik árnyoldalát.

Bernstein pld. vitatja Marx (Engels) u. n. válságelméletének helyességét s azt állítja, hogy van okunk arra a feltevésre, hogy a világpiac kiterjesztése, a hírszolgáltatás és közlekedés meggyorsítása, az ipari országok növekedő vagyonosodása, a hitel kiterjesztése

¹⁾ Marx i. m. 2 l. és A. Isszaieff, A szocializmus és a közélet I. f. V. r. 51 l. mondja: „Alig lesz hosszabb időre szükség egy félszázadnál, hogy ez a program teljesen valósággá váljék“.

²⁾ Bernstein—Kautsky i. m. 7 K. II. T. 472. l. V. Ö. A. Isszaieff i. m. 73. l.

és a szövetkezetek alakítására való hajlandóság azt okozzák, hogy az olyan válságok, aminőket még csak nem is régen láttunk, mind kevésbé valószínűek lesznek. Szerinte az állami termelés számos szakmában nem lesz végrehajtható.¹⁾ Egyébként pedig a végcél tekintetében s az egyház befolyásának, a mezőgazdaság bevonásának, a sztrájk mikéntjének stb. kérdésében a szociáldemokrácia csakugyan a fejevesztettség benyomását nyújtja.²⁾ Tagadhatatlan az is, hogy a társadalom alakulatának megértéséhez nemcsak a gazdasági erők eloszlásának, hanem az u. n. ideologikus erők intenzitásának feltételezése is szükséges. Röviden: Annyi ma már bizonyos, hogy a szocialismus a merev, a végletekig menő osztályharcból engedett. Maga Engels vonta vissza a sokáig neki tulajdonított „véres forradalom“ gondolatát.

A Marxismus tételei a mezőgazdasági fejlődéstan terén szintén helyt nem állók, mert míg a nagyipar és a kereskedelem a koncentráció felé való haladást s a kis üzemek rosszabbodását tünteti fel,³⁾ addig a mezőgazdaságban hasonló jelenség nem vehető észre. Marxnak a vallással szemben való elutasító magatartására pedig

¹⁾ A. Isszaieff i. m. 13. fej. 507. ll.

²⁾ A. Isszaieff i. m. 14. fej. V. Ö. *Vanderwelde Emil*, A Kollektivismus és az ipar evolúciója. Társ. t. k. Bp. 908—91. és 63 l. V, Ö. *David Eduard*, Socializmus és mezőgazdaság. Társ. t. k. Bp. 909; 12, 22, 27, 29 ll.-t.

³⁾ *David Eduard*, Szocializmus és mezőgazdaság. 310—312 ll. és *D. Th. G. Traub*. i. M. §. 21, 170 l: „Selbst der orthodoxe Marxist Kautsky muss wenigstens zugeben, dass sich Marx und Engels über die Zeitspanne, in welcher dieser Verdrängungsprozess vor sich gehen sollte, getäuscht haben. Denn die Statistik weist nach, dass sich von 1882—1895 das Gebiet des landwirtschaftlichen Kleinbetriebs wesentlich vergrößert hat“.

az a megjegyzésünk, hogy az a zseninek emberi tévedése volt! Joggal kérde egy hive, Sombart: ¹⁾ Vajjon annak az osztálynak, mely a régi humanista eszményeknek akar megint tiszteletet szerezni, nem-e az emberiség eszméjét kellene követni vezércsillagul? Hiszen éppen az ő materialista dogmatikájukból folyik az a követelmény, hogy nem egyéni aljasság, hanem a sors kényszerereje állította oda a burzsoáziát, ahol annak az ő ellenfelévé kellett lennie. S ime a nagy agitátor (Lasalle F. ²⁾) már a szeretetnek, a kiengesztelődésnek, az egyesülésnek igéjét hirdeti, mely az összes országok előretörékvő munkásságát nagy testvéri közösségbe, „egy új harcos egyházba“ gyűjti össze! ³⁾

Egészben véve tehát mondhatjuk, hogy a tett propagandájának semmi köze a véletlen, zsarnok-gyilkoláshoz, „csak felvilágosítás — ugymond — a tulajdonképeni célja, csak az igazságosság diadalát kívánja színtetni! ⁴⁾ S ha a modern szocializmuson még ma is erősen kidomborodni látszanak a vallásellenes vonások, azoknak jóhiszeműleg oka politikai, mivel a vallást és

¹⁾ I. m.

²⁾ *Bernstein* . . . i. m. 490 l.

³⁾ *Lasalle F.* i. m.: „A szocialdemokrácia a szeretet igéjét hirdeti, mely ha egyszer előtört a nép szívéből, mindenkorra a nép kívánsága marad s amely tartalmánál fogva még akkor is szeretet szava lesz, ha a nép csatakiáltása gyanánt hangzik majd el“.

⁴⁾ A mérsékelt irány hívének mutatkozik *Jászi O.* mellett, *Méray Horváth K.* Műve: Társadalom tudomány, mint természettudomány Bp. 912. Ebben ő a társadalmi alakulás élettanát a többsejtű szervezet kóros változásaihoz hasonlítja s jövendőli, hogy a „Kereszténységben való elsenyvedés helyett egy új, az Élet, a Teremtés, a civilizatórius Erő vallásának glóriája alatt fog felvirágozni az emberiség“. I. 259 ll.

egyházat nem választják el egymástól kellőleg.¹⁾ Mai nap egyes kiváló tudósai nyomatékosan hangsúlyozzák, hogy vallásellenes nyilatkozat „üres fecsegés“.²⁾ Tényleg mindinkább szaporodnak azok a bizonyítékok, hogy a szociáldemokrácia fokozott mértékben tér el attól a hajlandóságtól, hogy a mai rendet az erőszak segítségével változtassa meg. Valószínű, hogy a szociális államforma is a reformok egész sorának lesz eredménye, nem pedig erőszakos robbanás következménye. A szociáldemokráciának legkimagaslóbb képviselői rendületlenül ragaszkodnak „a folytonosan előrehaladó fejlődés gondolatához“ — erősíti Isszaieff.³⁾ Németország egyik szocialista kongresszusán Vollmar a szociális élet átalakulását „mely nem történhet egyik éjjelről a másikra“, a világegyetem fejlődésével hasonlította össze. Egy szóval beismerik, hogy ama cél csak a békés munkásság által érhető el!

A szocializmusban levő, vélt ellenmondás az evolucionizmus és idealizmus között, az ideál és program, a cél és út, a hit és politika felcseréléséből származik. Ebből a belátásból született meg a „Los von Marx“-nak nevezett mozgalom, mely jelszó az ethikai törvényeken

¹⁾ W. Sombart i. m.: „Az egyház a monarchista kapitalista rendszerrel azonosnak látszott, ennél fogva az egyházi intézmények elleni gyűlöletüket átvitték Istenre, aki igazán nem tehet arról, hogy az egyház szolgálja a kapitalizmust az ő nevében védelmezték.“

²⁾ Találóa mondja Traub i. m. 10. §.: „Sittlich sein, könnte man sagen, heisst Sozial sein“.

³⁾ I. m. II. f. 53—4, 57—8, 61—63—65 II. szerint: „Az alsóbb osztályok azáltal szabadíthatják fel magukat, hogy az uralkodó-osztály szellemi és fizikai túlsúlyát megsemmisítik, mert az egyes ember lehet ugyan örült, de az egész osztály nem“.

alapuló új szociális irányt jelez. Röviden: „Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo“.

A népek a világszellemnek e folyamatában, melynek öntudatlan eszközei, előkészítettnek egy magasabb szellemi fokozatra. Megért az anyagelvűség eszméje, lejtőre jutott, nem elégítheti ki a lelket, mely nem nyugszik miglen megpihen az Istenben.¹⁾ A Marxizmusnak el kell ismernie, hogy a gazdasági életnek, ha végcélja is a javak szerzése, a tevékenységét nem ez szabályozza. Így lép jogaiba a következő szakaszban tárgyalandó „Evangélium és szocializmusa“.

---

¹⁾ „Mialatt a francia kormány az egyházakat az iskolából száműzte, emelkedett azoknak a tanulóknak száma, akik olyan magániskolákat látogatnak, melyek az egyház vezetése alatt állanak“, konstatálja ezt a kereszténységet megvető A. Issaieff i. m. I. f. 26 l.

AZ EVANGÉLIUM SZOCIALIZMUSA.

Eddigi fejtegetésünk ama véleményünket teszi valószínű igazsággá, hogy az eszmefejlődés folyamában a mi korunk oly átmeneti kor, melyben a szocializmus kérdésének *ethikai* alapon való megoldása a jövő előkészítését jelenti.¹⁾

Midőn az u. n. ideologikus szocializmus, mely „a köztulajdoni“ valamely eszme, idea, ideál alapján kívánja megvalósítani (a köztudatban vallási szocializmus a neve s képviselői: Morus, Rousseau, Carlyl stb.)²⁾ azt hangoztatja, hogy az evangélium *ethikai* elveinek kell a kérdés megoldásában érvényesülniök, nemde joggal merül fel a kérdés, hogy vajjon az evangélium az ő sajátlagos elvont tanaival egyáltalán igénybevehető-e?³⁾ Hiszen bizonyos anyagiás céloknak a vagyoni, a gazdasági téren való realizálásáról van szó! E kérdés tehát anyakérdés. Ennek felfejtésénél dől el ítéletünk. A különböző irány-

¹⁾ *Fr. G. Peabody*, *Jesus Christus und die soziale Frage*. Giessen 903 I. K. 4 l. „Wenn man sagt, dass die soziale Frage grade jetzt unter den menschlichen Interessen eine zentrale und herrschende Stelle einnimmt, so sagt man damit bei weitem nicht genug“.

²⁾ *Thomas Carlyle*: *Arbeiten und nicht verzweifeln*. Magyarban: *Munka és hit*. Bpest.

³⁾ *Fr. G. Peabody* i. m. 8 l.: „Die soziale Frage unserer Zeit ist eine ethische Frage, die auf ihrer Oberfläche wirtschaftlicher Natur zu sein scheint, entspringt in Wahrheit aus einem Gefühl des Unrechts“.

ban haladó szociológusok ezt érintő kutatásait egyelőre elkerülve, in medias res, azaz magára az ethikai forrásra, a Krisztus evangéliumára, lényegére, céljára, eszközeire kell figyelmünket elsődleges sorban fordítanunk.

A szociális kérdés lényege szerint egy oly törekvést jelez, melynek célja itt a földön az eszményhez közelfekvő anyagi jólét és szellemi szabadság megvalósítása.¹⁾ Egyszerű tekintetre is látjuk, hogy a gazdasági életnek a technikai oldala mellett van egy erkölcsi is. Ilyen: Hogyan dolgozik a munkás, mily érzülettel viselkedik a munka nehézségével, a munkatársakkal és a munkaadójával szemben.²⁾ Ezt az alaphangot szólaltatja meg a munkásmozgalom a munkaadók könyörtelensége elleni panaszában.³⁾ S igaz, hogy dacára a mai kultúra rendkívüli vívmányainak, a kereskedelmi élet óriási fellendülésének, a tudomány bámulatragadó felfedezéseinek, valamint a társadalmi philantropikus körök és politikai hatalmak nyomortenyhítő munkásságának, éppen a jelen korban érezzük legfeltünőbbben egy visszás, erkölcstelen szociális állapotot. Ime nagyjából ezek a vonások adják meg a szociális kérdés erkölcsi jellegét s ezzel az evan-

¹⁾ U. e. m. 2 1: „Die soziale Frage ist der zum Bewusstsein gekommene Widerspruch der volkswirtschaftlichen Entwicklung, mit dem als Ideal vorschwebenden und im politischen Leben sich verwirklichenden, gesellschaftlichen Entwicklungsprincip der Freiheit und Gleichheit“.

²⁾ Dr. A. Schäffle, Die Quintessenz des Sozialismus. 14. Aufl. Gotha 906. VII. Ab.: „Wechelseitige Arbeitssucht und Kontrolle, stärkere freie Disciplin, sichere Vereitelung der Überarbeitung, der Kinder und Frauen Verwahrlosung, Verhütung der Ausbeutung durch Privatinteressen, Beseitigung der Faulenzerei und des unproduktivischen, parasitischen Lebens, Verhütung der Korruption des masslosen Luxus, des Eigenthumsverbrechen usw.“.

³⁾ A. Lasszoeff i. m. 14 1. és Marx kiáltványa.

géliumra való hivatkozás jogát. Igaz, hogy az evangélium tisztán csak spirituális, erkölcsi elveket nyújt, azaz látványosan csak negative járulhat a kérdés megoldásához, ám tekintve az evangélium világreformáló történeti hatását, ezen erkölcsi elveket a pozitív gazdaságtani elvek méltó riválisának kell tartanunk.¹⁾ Mert ugyan mi mást hirdetett az evangélium, mint bűnök bocsánatát, az istenfiuságot, a megfeszített s a feltámadott Krisztust, a mennyei örökséget s mégis éppen ezek nyomán sarjadt ki új élet, lett „új teremtés!”²⁾ Valóban a kereszténység szociális hatása, kivált az első századokban bámulatos.³⁾ Ez vivta ki a munka becsületét, a személyes felelősség és becsület értékét. A női nem emancipációja, a családi élet megtisztulása, az általános emberszeretet követelése, a szegényekről való gondoskodás,⁴⁾ az emberiség ideája a vagyon valódi értékelése,⁵⁾ a szellemi kultúra fejlő-

¹⁾ *D. G. Traub* i. m. 12 §.

²⁾ *Fr. A. Lange*. Geschichte des Materialismus, II. B. IV. Abs. „Das Gloria in excelsis bleibt eine weltgeschichtliche Macht und wird schallen durch die Jahrhunderte, so lange noch der Nerv eines Menschen unter dem Schauer des Erhabenen erzittern kann . . . V. Ö. *G. Traub* i. m. 11. §: „Sündenvergebung und Gotteskindschaft. Das erste bedeutet die unerschöpfliche Macht stets von neuem Gutes zu thun und die zweite religiöse Idee der Gleichheit Aller vor dem Höchsten in die That umsetzte“.

³⁾ *Dr. Földes B.* i. m. 3, 166 ll.

⁴⁾ *Jouan Stuart Mill*, Über die Freiheit (Univ. Bibl. 81. 1.) művét érintvén mondja *Lange* i. m. 2 §: „Dennoch ist es schwerlich ein Zufall, dass es doch eben die christlichen Länder sind in denen eine geordnete Armenpflege aufkam und in denen sich weiterhin der Gedanke entwickelte, dass das Elend der Massen eine Schande ist der Menschheit und dass alles daran gesetzt werden muss, um es gründlich zu beseitigen“.

⁵⁾ *G. Traub* i. m. 3 §: „Das alte Wort Christi ist zur erschreckenden Wahrheit geworden: Gott oder Mammen“.

désének lehetősége, az ő érdeme. Ezt pedig elérte: Istenországának,¹⁾ mint célnak, a szeretetnek,²⁾ mint eszköznek s az erkölcsi jellemnek,³⁾ mint alapnak, az emberi lelkekbe való beoltásával az evangélium erejével.

Ha már most leszögezzük azt a tényt, hogy nemcsak általában az emberi nem erős ethikai ösztöne,⁴⁾ hanem a modern szociáldemokrácia is,⁵⁾ bár akaratlanul, az evangélium szocializmusának a vallója, fontos érdekünk tudni, hogy mint is alkalmazkodnak hát az evangélium itt említett elvei a speciális gazdasági kérdésekhez s azok megoldásához? Röviden: Melyek az evangélium bajt orvosló specifikus javaslatai?

A szociális kérdés nemzetközi s azért mindenütt egyforma jellegű.⁶⁾ Általános panasztárgya, hogy a gazdasági állapotok visszások s az ebből támadt társadalmi rend romlott;⁷⁾ m. p. azért, mert csekély munkadíjat biztosít a munkásnak, hosszú munkaidőt követel s emberhez méltatlan munkanemet ró a munkásra.⁸⁾ Csak két

¹⁾ *Máté ev.* 6. 33. „Keressétek először Istennek országát“.

²⁾ *Máté ev.* 22. 39. „Szeresd felebarátodat mint te magadat“ . . .

³⁾ *János ev.* 17. 19: „Én ő érettök szentelem magamat, hogy ők is szenteltek legyenek valóban“.

⁴⁾ *D. m. von Nathusius*, Was ist christlicher Sozialismus? Berlin 1896. 18 l.

⁵⁾ *Isszaieff* i. m. 349 l: „Teljes meggyőződéssel állítjuk, hogy éppen a szocialisták között találunk számos emberre, a kik Krisztus ezen tanítását az életben állhatatosan követik“ . . . s III. f. 350—1 ll: „Valóban Krisztus életében számos oly meghatározó esemény volt, amely nem tévesztheti el hatását mindazokra, akiknek nincsen köszívük“.

⁶⁾ *W. Sombart* i. m. 12 l.

⁷⁾ *K. Kautsky* i. m. és *Marx* kiáltványa.

⁸⁾ A munkaórás mozgalom lefolyását alaposan tárgyalja, *Sidmy és Beatrice Webb*, Munkás—Demokrácia. Társ. t. k. Bp 909. I. köt. 408—411 ll. A gépnymorról szóló leírást I. u. e. mű VIII. f. 456—7 l.: *Dávid Eduard* i. m. 310—12 ll. „A munkabér alakjainak különfeleségéről“.

osztály létezik, úgy mond, a vagyonosoké és a paupereké.¹⁾ Minden nyomornak forrása a tőke uralma,²⁾ mert az, mint magánvagyon szerepel. Különösen elemi erővel fordul e vád a történelmi osztályok ellen, melyek szerinte „Raubkapitalon, Diebstahlon“ épültek fel. A felső tízezrek családi élete pedig az erkölcsi léhaság tűzhelye.³⁾ Az állam a vagyonosak által kormányozva, azok javára alkotja törvényeit. Az egyház vizet prédikál, maga meg bort iszik.⁴⁾

A szocialdemokrácia e bajokat átlagvéve, három javaslattal igyekszik eliliminálni, midőn követeli: 1. A termelőeszközöknek a társadalom közvagyonává tevését, (Marx—Kautsky); 2. A közmunkának társadalmi uton való rendszerezését; s 3. a munkajövedelmének igazságos megosztását és közhasznu hovatfordítását . . .⁵⁾ Megjegyzendő, hogy az első javaslat nem zárja ki a magántulajdon fogalmát; csak azt tiltja, hogy azt kamatgyarapításra felhasználják. Nem helyes az a beállítás

¹⁾ Marx i. m. 38 l.

²⁾ Lassale F. i. m. Proklamációjában mondja: „Az önöké, a vagyontalan osztályoké (96 $\frac{1}{4}$ %) tehát uraim, az állam nem pedig a mienk, a vagyonos osztályoké. Az állam az önök, a vagyontalanok nagy egyesülete“.

³⁾ Er raubt, indem er die Steigerung der Bevölkerung für sich ausbeutet. „Bernstein—Kautsky i. m. 136 l. V. Ö. Machiavelli Miklós. A fejedelem. Olcsó K. 8 f.“ „A népet ki lehet elégiteni minthogy becsületesebb uton jár, mint az előkelők“.

⁴⁾ W. Sombart i. m.: „Liege kongressuson Hué képviselő mondta: Gyalázat a kereszténységre, hogy Krisztus igehirdetői a szöszékről magasztalják a testvérgyilkosságot.“

⁵⁾ Dr. A. Schäffle i. m. I. 5. l. bevallja: „Der Leser, welcher mit diesem umwälzenden Organisationsplan sich niemals näher abgegeben hat, wird ihn kaum begreifen. Wir selbst haben längere Zeit gebraucht, um's in dieselben hinein zu denken“.

sem, mintha a most oly egyenlőtlenül felosztott vagyonnak aritmetikailag egyenlő részek szerinti felosztását javallaná. A munkajövedelméből sem részesedhet ki-ki ad infinitum, hanem „az általános munkakötelezettség mellett, egyenlő jogon, ki-ki az ő észszerű szükségletei szerint“. S mégis! E megoldási javaslatok nehézsége abban áll, hogy éppen a megoldandó kérdést hagyják megoldatlanul, t. i.: *Miként* szabályozza és vezesse az a közöség (nemzet? állam?) a munkát? Mi az a „közhasznu hovafordítása, észszerű, igény szerinti elosztása“ a vagyonnak az egyesek között? Csakugyan! A munkának igazság elvén való jutalmazása ideális törekvés, de a gyakorlati életben valósíthatása, legtöbbször utópia. Találónan mondja egy Sombart: A szociális javaslatok haszontalan utópiák mindaddig, a míg valamely álmodozónak elméjében önkényesen alakulnak. Éltrevalókká csak akkor lesznek, ha a meglevő gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodnak.¹⁾

A kép teljessége kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy „eme gazdasági javaslatokat“ az egyedül igaz tudomány nevében emeli zászlajára a szociáldemokrácia. E tudomány nem egyéb, mint az u. n. természeti jognak eüda jmonisztikus erkölcstana.²⁾ A manifesztum alap-

¹⁾ *Isszaieff* kimagyarázásaitól sem okosodik meg az ember. 1. 13. fej. „Der blosse Arbeitskostenwert, wie er bisher formuliert war, macht die ganze Ökonomie des Sozialismus vorläufig zur Utopie“, erősíti *Dr. A. Schäffle* i. m. V. Abs.

²⁾ Főképviselei közé tartozik *Büchner L.* műve: Az Isten fogalom, ford. Lipcse 1875. U. ettől: Erő és anyag. 10 kiad. ford. Lipcse 1875. Legujabban *Ernst Heckel*, *Welträtsel*. Volkst. Ausg. Ez utóbbinak elítélője *Dr. Thill E. Dennert*, *Die Wahrheit über Er. Heckel u. seine Welträtsel*. Volksausg. Halle. *A. Lange* így jellemzi: „An die Stelle der Luft, hat die neue Zeit den Egoismus gesetzt . . . Die Sozialisten huldigen ja ebenfalls dem Materialismus und die Anweisungen der Religion auf das Jenseits verwerfen, und das Glück der Menschheit im diesseitigen Leben begründen zu wollen“. 1. m. Abs. IV. Abs. 3. 1.

eszméje szerint is, a gazdasági termelés és az emberek történelmi szükségszerűséggel történő differenciálódása, képezik a kor politikai és szellemi történetének alapját.¹⁾ Hangoztatja, hogy csak a tudatlanság veszi rá a tömeget, hogy a hűségre és a hitre építve elfogadja a vallásnak azt a parancsát, hogy az ember zúgolódás nélkül viselje el sorsát, bármilyen nyomasztó is legyen az²⁾ és hogy a fennálló rendet józannak és igazságosnak ismerje el, bármily szörnyű legyen is az. Aki szerinte öntudatos módon vallja magát a szocializmus hívének, az nem tarthat egyetlen ker. egyházhoz sem.³⁾ A szociáldemokrácia régebbi és modern tudományos szószólói hihetetlen következtelenséggel tárgyalják pld. a kereszténység és emberség, a hit és ember fogalmát, az evangélium és a hivatalos egyház tanait. A szociáldemokrácia programjában nem ad helyet a vallásnak. A törvény, erkölcs, szerinte csak polgári érdekek buvó helye, vagy álorcája. „A vallásnak első szava, Isten, fejtegeti Engels Fr. egy nagy hazugság.“⁴⁾

¹⁾ A nagyzási hóbort és a demagogikus lázítás jellemrajzát híuen adja *Dr. Szeberényi L. Zs.* műve: *Tömegmozgalmak az alföldi parasztvárosokban.* Bp. 1913. Továbbá: „A parasztek helyzete Magyarországon. B.-Csaba. és A parasztkérdés B.-Cs. 908.“

²⁾ *Iasszieff* i. m. 29 l. ³⁾ U. e. mű 8 f. 339—341 ll. Nagyjából a katolikus egyházra érti. „Sőt én még tovább megyek: Én a kereszténységet legtisztább formájában is *összeegyeztetlennék* tartom a szocialista felfogással“. V. Ö. ezt u. e. mű. 359 l. hol ennek ellenkezőjét állítja: „A tények azt bizonyítják, hogy a *szocializmus ideáljai éppenséggel összeegyeztethetők a kereszténység alaphangulatával*“. *L. Wanderwede E.*, A kollektivismus és az ipar evolúciója. V. f. 158 l.

⁴⁾ *Bernstein—Kautsky* i. m. 9. K. II. 144 l.: „Diese Heuchelei führen wir auch auf die Religion zurück, deren erstes Wort eine Lüge ist“.

Történet-filozófiai látszögből vizsgálva e küzdelmet, tulajdonképpen az két egymással ellentétes irányelv, t. i. a szocializmus és az individualizmus között megy végbe. Maga a szociális kérdés pedig e két végletegnek (extreme) a létezését fejezi ki s tárgyalja. Elemeire bontva azt kérdi: Lehet-e a birtokjogot egyáltalán igazolni? Lehetséges-e a szegénységet kiirtani? Igazolható-e a pénznyerés? A jóság és gazdagság ellentétes fogalmak-e?

E kérdéseknek a szociáldemokrácia által való meg nem oldhatása az evangélium erkölcsi elveinek a megoldhatáshoz való jogát állítja előtérbe. Ezek azt tanítják, hogy a gazdagság nem jele az isteni kegynek, sőt az erkölcsi élet kifejlődésének legveszedelmesebb akadály, ¹⁾ viszont pedig a szegénység nem jele az isteni kegyvesztésnek. Az evangélium egy közös, magasztos eszményt ragyogtat, mint elérendő célt úgy a gazdag mint a szegény előtt, t. i. Istenországát, mely minden anyagi és lelki javakat magában foglal. Csak egy választást enged meg az oda törekvőknek, vajjon Istennek-e akar szolgálni vagy a mammonnak?! Az evangélium nem tör a szociális osztályok, elsősorban anyagi tekintetben való kiegyenlítésére, hanem, hogy az ezt előidéző lelkek harmóniája által ama célt általok lehetőleg megközelíttesse. Szerinte senki sem korlátlan ura vagyonának. ²⁾ Eljön a számadás órája mindenkinek. ³⁾

Közbevetve. Történetileg nincs igazolva az első jeruzsálemi gyülekezet gazdasági kommunizmusa, melyre pedig nem egy szocialista, mint a földi paradicsom testét

¹⁾ Márk ev. 10. 23; Luk. ev. 6. 20. 24; Máté ev. 6. 19.

²⁾ Máté ev. 20. 15.

³⁾ Luk. ev. 12. 40. „Legyetek ezért készen . . .“

öltött alakjára hivatkozni szokott.¹⁾ Mert hiszen Márk, anyjának háza volt Jeruzsálemben. Az Antiochiabeli hitek is mindnyájan elhatározták, hogy segílyt küldenek ki-ki a maga tehetsége szerint.²⁾ Pál apostol nem tud az ilyen kommunisztikus mozgalomról.³⁾ Egyszóval: Az első pünkösdi napjának kommunizmusa nem volt kényszer erejével bíró system.⁴⁾

Az evangélium szocializmusa Istenországba megvalósítása céljából (melyről, mint a békesség és nagyság napjáról jósol Marx is) először a szeretet eszközt hozza javaslatba. Ennek mintáját az irgalmas szamaritánus eljárásában nyújtja.⁵⁾ Azt a szeretetet, mely nem a pogányvilág prodigalitása, hanem a lélek megmentésére, irányuló charitas.⁶⁾ Mivel pedig ezen eszközzel csak erős erkölcsi jellemek rendelkezhetnek, hozza javaslatba másodsor az erkölcsi vallásos jellemképzést.⁷⁾ S tényleg csakis ez utóbbi garantálja kellőképen az u. n. ipari-probléma (csekély munkadíj, hosszú munkaidő, sztrájk, béke) kielégítő megoldását is.⁸⁾

¹⁾ *Isszaieff* i. m. 346 ll. *Ap. Csel.* 2. 44.

²⁾ *Ap. Csel.* 11. 29.

³⁾ *Korint II.* 9. 7. Kiki amint elhatározta szívében, nem kedvetlenül, nagy kénytelenségből. V. Ö. *Schäffle* i. m. III. 33 l. „Die sozialistische Volkswirtschaft ist, — halten wir dies fest (!) mit grundsätzlicher Notwendigkeit, — eine einheitlich geschlossene“.

⁴⁾ *Fr. G. Peabody* i. m. II. K. 62 l: Jesus schafft kein System“.

⁵⁾ *Luk. ev.* 10. 35.; *Korint. I.* II. 13. V. Ö. G. Traub i. m. 11 § „Liebe gilt ihm als höchste sichtliche Energie“.

⁶⁾ *János ev.* 17. 19., Thomas A. Kempis: Die Nachfolge Christi . . . c. m. gyakorlati utmutatás.

⁷⁾ *János ev.* 17. 19.

⁸⁾ G. Traub i. m. 10. §: „Sittlich ist, wer nicht Einzelnes, sondern ein Ganzes will; wer das, was er will, selbst will; wer sich für das, was er ist, verantwortlich weis“. Tanulságos át-olvasni. J. Kant: Zum ewigen Frieden, c. művét s egybevetni *Isszaieff* i. m. I. fej. Az erfurti munkaprogrammal, ahol 8 órai normális munkanap megállapításáról van szó.

Tudvalevő dolog, hogy az ipari-probléma, két szélsőség, u. m. a sztrájk és a bojkott szüleménye. E harcban az a kérdés: Mi nyujt kellő biztosítékot arra, hogy a kölcsönösen áhítozott béke állandósuljon? A biztosíték kétoldali. Az egyik alak is azért rövidéletű t. i. béremelés, 8 órás munkaidő megállapítás; ellenben a másik az tartalmi, erkölcsi s azért abszolútgarantáló. Állítjuk, hogy erkölcsi jellemeken mulik a probléma közmegnyugvást keltő megoldása. Mert nem azért oly fenyegető a proletár-mozgalom, mert a gazdasági rendszer abszolút rossz, hanem mivel rosszá tették azt jellemtelen emberek.¹⁾ Nem is gépek minősége, hanem az emberek erkölcsi jelleme fogja nivellálni az igaztalanságot. A tapasztalat is fényesen igazolja az erkölcsi jellem követelésének jogosultságát. U. is: Tulnyomó esetben nem az üzlet nehézségén mult pld. valamely vállalat bukása, hanem a hűség, a bizalom, önfeláldozás hiányán. Nem azért oly drága a kenyér, mert kevesebb volt a termés, hanem mivel a börziáner, a termelő önzően felverte az árt! A gyári sztrájk oka első sorban, nem az abszurdumig leszállított munkabér, hanem a munkaadó könnyörtelensége s viszont a munkás részéről a kézimunkát tulbecsülő leikiműveletlensége.²⁾ Pedig mint mindenütt, ugy a gazdasági haladásnak is a főfeltétele, az ember lelki műveltsége. A munkások önkormányzati egyesülésének kivihetősége is a jellemtől függ. Mert amint a társadalom magasabb típusai csakis magasabb rendű természetek mellett lehetségesek, ugy a legjobb ipari szervezeteket is, csak a legjobb embe-

¹⁾ Az 1895—7. esztendőkbén Angliában összesen 2740 strájk volt. A választott bíróságok működése következtében azonban csak 148 fejeződött be közmegnyugvára. Fenti i. m. I. 9. I.

²⁾ G. Traub i. m. 4 §.

rek hozhatják létre.¹⁾ Előírások, rendeletek, egyesületek haszontalanok, ha nem nevelnek erkölcsi jellemeket.

A pártatlan bölcsélet honorálja is az itt kifejtett evangéliumi-szociális elveket, javaslatokat, midőn óva int a hitnek megtámadásától. Ám terjesztessék a tudomány, hivatkozzanak az igazságra minden nyelven és módon, csak hogy főigyekezetük az legyen, hogy a fő-támadást a baj gyökereire intézzék, t. i. azon világi és polgári intézmények ellen, melyek révén a felekezetek depraváló befolyást gyakorolhatnak; de legkivált egy a népszabadságot rendszeresen leigázó hierarchia ellen.²⁾ Ismételten hivatkozom Sombart mondására: „A mindennapos életet csak egy föltétel alatt építhetjük nem egoista álláspontra, ha vallási fanatizmus él a tömegben. Minden más erő igen gyengének fog mindlg bizonyulni, hogy megszelidítse az állatot az emberben.“³⁾

¹⁾ Spenser. Sociologia. Olcsó k. Bp.

²⁾ Dr. theol. et phil. Paul Ewald egyetemi volt profesorom beszéde: Die christliche Glaubensgewissheit, als Grundlage einer Weltanschauung. Erlangen 1906.

³⁾ A. Schäffle, in. l. f. 5. l.: „Dies ist noch um so mehr möglich (die denkbar vernünftigste Formulierung des neuen Princip), als keinesfalls von heute auf morgen, oder übers Jahr der „Neue Glaube“, der Arbeiter bereits Gewalt erlangen wird“.

III.

A REFORMACIÓ.

Az evangéliumi szocializmus, lényegét tekintve szorosan kapcsolódik a Lutheri reformációhoz. A kapcsolat e két szellemi világírány tartalmának helyes felismerésében találja biztosítékát.

A szocializmus modernebb értelmében, az a tan, mely a magántulajdon uralmának gazdasági reformja útján arra törekszik, hogy az egyénnek nagyobb anyagi és erkölcsi függetlenséget biztosítson, az individualizmus pedig azt vallja, hogy az egyénnek önmagában van célja s hogy a társadalmi eszmény, az egyénnek legteljesebb felszabeditása. Külön-külön mindkettő tulloz.¹⁾ A szocializmus tana életképes csak akkor, amikor az egyéni szabadság eszméiért küzd és jogos, amennyiben az egyénnek nagyobb anyagi és erkölcsi függetlenséget kíván biztosítani: másszóval, ha az individualizmus megerősítője. Szerintünk nincs társadalmi és osztályfensőség, csak egyéni fensőség van. Az osztályeszme mulandó, de a kiválóság eszméje lerombolhatatlan.²⁾ Szóval, ha egy jövődöbeli társadalmi rend, hívják azt szocializmusnak vagy másnak, kiválasztottakat akar teremteni, akkor dobja félre a kollektiv kiválasztottság fogalmát, de ápolja az egyéni érték érzését.

¹⁾ *G. Palante*, A szociologia vázлата. Franklin társ. Bp. 912.

²⁾ *Iasszieff* i. m. 172 l.

Teremtsen embereket, kik egyének tudnak lenni.¹⁾ G. Palante erre vonatkoztatva mondja:²⁾ Demokráciánk el-
lensége, valódi veszélye nem a nagy emberek indivi-
dualista elmélete, hanem minden oly elmélet, mely va-
lamily alapelv, vagy tétel nevében alárendeli a kezde-
ményezést, az egyéni tevékenységet a csordaszellemnek.

A szocializmus az egyén gazdasági felszabadítását
célozván, előmozdítja mindazon törvényeket, indítványo-
kat, rendszabályokat, melyek az egyén gazdasági, ér-
telmi, erkölcsi felszabadulására kedvezők. Félre nem is-
merhető tehát, hogy a szocializmus képviseli az indivi-
dualismust és annak leghatalmasabb társadalmi meg-
testesülése. E lényege kapcsolja össze a reformációjá-
val, mert a lutheri reformáció, legpregnansabb ismer-
tető jele szerint, semmi egyéb, mint az individualizmus
egy történeti mozzanata, képe, létrekeltése. Sarktéttele
az egyéni hit: „Az igaz ember hitből él.“³⁾ Ez az igazi
hit egyesíti a lelket Istennel-ek igéjével oly formán, hogy
ennek erényei a lélek sajátjává válnak.⁴⁾ Ez üdvözítő
hit szolgálatában áll Luther 95. tételén kívül az ő há-
rom alapvető irata.⁵⁾ A lutheri reformáció a katolicis-

¹⁾ *Nielsche*, *Jenseits von Gut und Böse*, ford. Bp. és u. e. szerzőtől: zaratustra; „Nicht nur fort sollt ihr euch pflanzen, sondern hinauf“.

²⁾ *G. Palante*, i. m.

³⁾ *Róm I.* 10. 4; 11. 17.

⁴⁾ *Julius Köstlin*, *Luthers Leben* 3 Aufl. Leipzig 3 B. 2 K. 113 l. és 8 K. 225 l. V. Ö. *Dr. C. Ullmann*, *Reformatoren vor der Reformation* I. B. Gotha. Vorrede.

⁵⁾ A bűcsű lényegét tárgyalja *C. Ullman* i. m. *Wesel* iratait ismertette 2 B. 219. T. s. összehasonlítja ennek a bűcsű elleni 7 tételét Luther 95 tételével következőleg: „Die Lehre von Ablass ist eine der beziehungsreichsten und merkwürdigsten des katholischen Systems; in ihr laufen wie in einem Brennpunkte alle Radien der hierarchischen Tendenzen zusammen. 241 l.

musnak teljes ellentéte lévén, az egyéni hitnek meggyőződésén nyugszik. Tanításának lényege, hogy oly külön kaszt nincsen, mely egyéb emberi társulat korlátain felülemelkedve, tökéletesebb és Istenhez közelebbálló lenne.¹⁾ Szerinte a hierarchia nem a közvetítő fórum Isten és ember között. Szóval a lutheri reformáció felszabadítja a vallásos individuumot, az eddigi egyetemes vallást nemzetivé, egyedivé teszi. Mivel pedig az akarások és vágyak felkeltése céljából az érzések sokkal fontosabbak még az eszméknél is, azért látjuk a reformatio hatása következményeként a gazdasági egyének felszabadítását is.

Bizonyos, hogy a történet ily fordulópontjainál a döntés nem egyedül az egyén magatartásától függ. Maga Luther is sátáni hatalmakat látott ama pápai intézményekben, melyek szerinte az elméket elvakították s az istenigéjét elnémitották.²⁾ Való az is, hogy a reformáció nem érthető meg az azt megelőző korok politikai és gazdasági közrehatásainak ismerete nélkül, azért most itt ezeket fogjuk vizsgálódásunk tárgyává tenni.

A középkorban a theokratikus és deduktív rendszer hatja át az elmét. Mindent Istenre vezetnek vissza.

¹⁾ *Luthers Werke* 11 B. 270 l. Von weltlicher Uberkeyt, wie weyt man Ihr gehorsam sey. „Unter den Christen soll und kann keyn Uberkeyt seyn, Sondern eyn iglicher ist zu gleych dem andern unterthan, wie Paulus sagt Ro 12.“ Továbbá: Joh. 10. 14—27, meyne schaff kennen meyne stym . . . Hie siehestu yhe klar, wes das recht ist zu urteylen die Lere: Bischoff, Papst, gelerten und yderman hat macht zu leren, aber die schaff sollen urteylen ob si Christus stym leren odder der frembden stym; sinds schuldig zu urteylen bey gottlicher maiestet ungnaden“ . . . Das eyne Christliche versammlung recht habe . . . c. müve.

²⁾ *J. Köstlin* i. m. 3 B. 9 K. 242 l.

Nincs hatalom, hanem ha Istentől. A tőle nyert felhatalmazás jogán vezeti a pápa a lelkeket az örök üdvösségre a papság támogatásával. A világi fejedelmek csak másodlagos szerepkörrel bírnak. Ők a pápaságnak az üdvrendvezetésében segítséget nyújtani hivatvák. Ily elmélet nyomán épül fel a „civitas Dei“, melynek Isten után a pápa a feje. VII. Gergely pápa volt az, ki teljes erejével azon volt, hogy ezt az ideális államot megvalósítsa.¹⁾ Ő a kat. egyház spirituális hatalmának és eszméjének legtökéletesebb képviselője. Három intézménnyel teremtette meg azt, a coelibatus, az investitúrával és a simoniával.

A pápaság ily abszolútizmusa egy bizonyos időszak történeti szükségképenisége volt. Míg a föltételek megvoltak, a népek készséggel elismerték, sőt a meggyőződés erejével ragaszkodtak is a római székhez annyira, hogy e bizalmat a legerkölcstelenebb pápák uralma sem bírta meggyengíteni. De aki mily magasra szállt, oly mélyre kell buknia. Nincs eszmeileg holt pont a történeti változásban. A hanyatlásnak be kellett következni! Már VII. Gergely utódai sem szellemi, hanem materiális világracionalomra törekeshetnek s ezzel megsemmisítik saját létük erkölcsi alapját, hiszen Jézus azt mondá: „Az én országom nem e világból való.“²⁾ A pápaság hova-tovább a politikai hatalom usurpatorává alakul ki. Két rendszer u. m. a császári-gibellin s a pápai-welf küzd egymással az elsőségért. A pápa lett a keresztény világ napja, a császár annak csak a holdja. A pá-

¹⁾ Dr. C. Ullmann i. m. 2 B. 156 l.

²⁾ *Luthers Werke. An den christlichen Adel deutscher Nation von der christlichen Standesbesserung* D. m. Luther Wittenberg 26—27 pontjában, ezt „valóban az Antikrisztus munkája is mérvének állítja.

paság pénzszerzésre adja magát. A pénzügyi spekuláció minden árnyalatára kiterjedő rendszert létesít. S mégis jóllehet ekkor még a pápaság került győzelmesen ki a császárok elleni küzdelméből, már III. Incze, IV. Incze, VIII. Bonifácus nem mások, mint földi caesarok. Az alsó papság követte vezéreit. Az erkölcsi bomlás processzusa feltartóztathatlan.¹⁾

Ámde az akció reakciót szült itt is. A társadalmat u. i. folytonosan külső és belső erők támadják, melyekkel szemben ugyanakkor fentartó erők is szállnak szembe, mig nem átengedik magukat az erősebb rájuktörő elemeknek. Így lépnek fel a pápa magatartásával szemben pld. Clervauxi Bernát, Bresciai Arnold s mások. E férfiak kikezdi a scholastikus philosophismust és bárminő emberi tekintélyt. Támadási alapjuk a szentírásból fakadó éltető hit. Tanításukban kiemelik az uralkodó teológia elméleti és spekulatív érdekeivel ellentétben, a gyakorlati üdvönt. A kereszténység bensőségét, az erkölcsinek értékelését hangoztatják, a középkori egyháznak törvényszerű, a külsőséget és jócselekedeteket kiemelő és erénytüző tana ellen. Nincs hiány oly törekvésekben sem, melyek a büntudat mélységét sejtetik, az emberi érdem kiküszöbölését célozzák s magasztalják a Krisztus által nyert kegyelmet, mely szerintük forrása minden igaz jónak, üdvöntőnek. Ezek mind oly tételek, melyek egyszersmind a reformáció alaptanaivá is lettek. Az u. n. előreformátorok közül tán annyiban érdekesebb pld. Johann v. Goch (1451 körül) az őt megelő-

¹⁾ G. Palante i. m. „A társadalom „sui generis“ és különbözik az egyének önfentartó ösztöneitől. Az egyének élete igen gyakran sértetlen és virágzó marad, mikor a csoport élete már satnyul és megfordítva“. „Az a társadalom, melyben semmi sem újul meg, nincs messze a hanyatlástól“.

zökénél, hogy tanítása az egész egyházi életet öleli fel, Wicliffe csak a koldusszerzeteket, a hierarchia tulkapá-sait, a szentségekről szóló tana eltorzítását támadja. Hus pedig bemutatja az igaz papság tükörét, az igaz-egyház eszményének a züllött hierarchia és papság körében való feltüntetésével. Johann v. Wesel kivált a klerus romlottsága és a bucsu visszaélései ellen kel ki. Savonarola a társadalmi osztályok romlottsága ellen hallatja lángszónoklatait.¹⁾ Mindezek következtében a pápa, a gyengék egykori védelmezője, lassanként üldözötté lett. A nemzeti műveltség és önállóság haladásával elveszti népnevelői jelentőségét.²⁾

Ez erkölcsi mozgalmakkal párhuzamban konvulzió áll elő a gazdasági szociális élet mezején is! A céhekben tömörült új osztály, a kispolgárság alakul meg. A városi központ egyre sűrűsödik a jobbagy sorból függetlenségre vágyó kisiparosoknak és kereskedőknek a városba való beáradása folytán. A fejlődőfélben levő iparfajok közül a szűkkeblű céhrendszer miatt egyedül a textil és bányamunkások képviselik ekkor a mai proletáriátus magvát. Ez utóbbiak készséggel csatlakoznak mindennemű reformmozgalmakhoz, melyeket elszórtan a parasztok elégtelensége juttat kitörésre. A keresztes hadak nyomán támadt romanticismus is, a kalandorság istápolója lett. De legfőképpen az u. n. eretnekmozgal-mak voltak hű kifejezői ama megváltozott lelki világ-nak, mely a pápaság romlottságából támadt fel, melyet támadva, az eszményi-egyház visszaállítására s a pénz-

¹⁾ C. Ullman i. m. I. B. III. T. 127 l.; II. B. I. T. 215, 218, 240—241, 253; II. T. 274. 278 ll.

²⁾ Fenti mű 2 B. 158 ll. rövid vonásokban adja a pápaság történetét L. Ranke műve nyomán.

gazdaság által létrejött bajok orvoslására is törekedtek.¹⁾ Futólag említhetjük az Albigenseket és Peter Wald követőit, kik nyomatékosan hangoztatják a bibliai szegénységet s a vagyonszegénységnek vallói. Ők a tett-kereszténységet, az apostoli egyszerűséget, a szeretetet és önmegtágadást óhajtják érvényesíteni. Továbbá a világi és egyházi élet romlottsága arra indított egyes jobblelkületű férfiakat és nőket, hogy elzárkózzanak tőle. Így jöttek létre a 13. sz. végével a „Beghinák“ nőtársulata, a „Beghardok“ és a „Lollhardok“ férfitársulata. Főfészkük volt Köln.²⁾ E körökből támadt fel később a quietismus s pietismus. Kiváló vezetőik J. Ruysbroek, Gerhard Groot voltak, kik Thomas v. Kempen leírása szerint Keresztelő János szellemében és módján működtek.³⁾ Amint a jeruzsálemi gyülekezetben uralkodott a kölcsönös segítség, ugyanugy ők is felajánlották javaikat a közösségnek. Gyógyítottak. Krisztus evangéliumát, mint az egyház egyedüli fundamentumát a hívő élete tükörének tartották. Negatív irányu viselkedésüknek tulajdonítható, hogy nemcsak V. Kelemen (1311), hanem még II. Gyula pápa sem (1506) tettek kifogást szervezett házaik ellen, jóllehet filozófiai, teológiai, de legkivált filológiai reformra törő tanításuk nyilvánvaló volt.⁴⁾

Kitűnő jellemképét nyújtja e kor szertelen gondolkozásmódjának ama 76 cikk, melyet 1420-ban december

¹⁾ *Fr. A. Lange* i. m. IV. Abs. P. 2: „Das jedoch diese Ideen ihre volle Wirksamkeit erst entfalten können, indem sie die kirliche und dogmatische Forum zerbrechen, in die sie eingehüllt waren, wie der Same eines Baumes in seine harte Schale“.

²⁾ *Dr. C. Ullman* 2 B. 3 B. 15 l.

³⁾ I. m. 59 l. „Wenn er predigte, alles Volk selbst mit Hintansetzung des Essen und dringender Geschäfte strömte zu seinen Vorträgen, dass er oft das Freie suchen musste“.

⁴⁾ I. m. 2 B. 3 B. 5 l.

10-én a mérsékelt husziták nyújtottak át a Prágában összetült közgyűlésnek. Ezek szerint a táboríták tana a chyliasmusról, a köztársaság előnyeiről, a politikai osztálykülömbözőség megszüntetéséről¹⁾ és a kommunizmusról tévesnek nyilvánított. Azt tanították pld., hogy királyra nincs szükség, mert az Isten maga az. Az összes földesuri, városi lovagjogok, mint emberi találmányok megsemmisítendőek, sőt felfüggesztendő a felsőbbségnek tartozó engedelmesség is. Semmitsem fogadnak el szabályul, amit világosan nem rendel a biblia. A mise a nép nyelvén mondandó, a számtalan szent tiszteletére emelt kápolna lebontandó, csak a vasárnapot kell ünnepelni, mindennemű adózás szünjön meg.²⁾

Egészen természetes, hogy a katolikus egyház az ilyen centrifugális törekvésekben csak eretnekséget látott.³⁾ Kétféle eszköz igénybevételel védi materialista vilárendszerét: az inkuizícióval⁴⁾ s kolduló szerzetek ala-

¹⁾ *Fr. Palacky*, Dejiny národu ceskeho . . . XII. K. 3 c. 563 l.: „V ten cas chiliazmu nebude nizadneho na zemi kralovanie neb panovanie, ani poddanie, a vsickni úrokové a dáni prestanú, ani jeden druheho bude k cemu nútiti, neb vsickni budú rovni bratrie a sestry“.

²⁾ A Bauernbund és a reform rajongók követelései azonosok ezekkel l. *J. Köstlin* i. m. 4 B. 334 ll.

³⁾ *Fr. Palaczky* i. m. XIV. 5. r. 789 l.: „Caechové podoboji sluli jiz sousedum svym doma i vne opet kaciri; a ve slovu „kacir“ zahrnutá byla jimn veskera ohavnost, nevera „odboj, zatvrzeni ve zléma bezboznost.“

⁴⁾ *Graf von Hoensbrock*. Das Papsttum in seiner sozial-kulturellen Wirksamkeit. I. B I.: „Das Glaubensgericht der Inquisition ist die furchbarste und blutigste Erscheinung, die jemals als System unter dem Deckmantel von Religion innerhalb der christlichen Welt aufgetreten ist, dass es genau der geschichtlichen Wahrheit entspricht zu sagen: Die Statthalter Christi „haben jahrhundertlang an der Spitze eines Mord und Raubsystems gestanden. Es gibt nur eine Inquisition, die Pápstliche“.

pitásával. Ám éppen ezen intézkedései érlelik meg Európa szerte a visszahatást. Az egyetemes elnyomással szemben a népek a királyok jogara alá gyülekeznek. A feléledt nemzeti individuummal szemben találja magát már VIII. Bonifácius, mikor kudarcot vallott Angliában azon kijelentésével, hogy Skótország a pápa hűbére, vagy amikor Magyarország trónörökösödési jogaiba akart beleszólni. E küzdelem első eredménye a pápák avignoni fogsága s a nagy chisma. Ugyhogy joggal mondható a három isten-helytartó uralma az erkölcsi züllés betetőzésének.

E beteges erkölcsi állapot hozta létre az egyetemes zsinat eszméjét, melynek feladata lett volna az egyház egységének visszaállítása, az egyházi visszáságok gyökeres orvoslása. Csakhogy az egyetemes zsinat eszméje a pápai primátus elvi negációja. Hiszen amit XIV. Lajos mondott „Letat c'est moi“, ugyanazt mondhatta a pápa a curialismus értelmében „Én vagyok az egyház“. A Constanzi zsinatot (melynek pedig V. Márton a pápai trónrajutását köszönhette s mely az egyházszakadást megszüntette) ez a pápa az egyes nemzetekkel kötött concordatumokkal s pápai brévékkel hatálytalanná tette.¹⁾ IV. Jenő pápa alatt is a curia ilynemű törekvése sikert ért egy Cusai Miklós és Aeneás Sylvius értékes tanácsadásai nyomán. A Constanzihoz hasonló eredménytelenséggel járt a baseli zsinat is s így a reformtörekvések III. Calixtus, de még inkább a köpenyfordító II. Piusnak III. Frigyessel kötött konkordátuma miatt meg nem valósulhattak. Az alsó papság a fejhez hason erkölcsi életben vegetál. Nem lelkipásztorok, hanem világi urak ők s harcosok. A simonia általános annyira, hogy

¹⁾ Dr. C. Ullmann i. m. 165 l.

a jobb érzéstüeket kiszorította a papi pályáról. A coelibatus másik oldala a concubinatus szégyenteljessé tette a papi életet.¹⁾ A szerzetesség erköcstelenségét híven rajzolja Jakob v. Jüterock,²⁾ Sebastian Brant és Gregor Heimbürg, kik a 15. századbeli ellenzék kiváló képviselői.

Az egyház eme depravációja hatott a néptömegre is. Leszámítva a nép természetes durvaságát, történtek ugyan bűnök s borzalmas szörnytetek között is, mégis relative a nép megőrizte erkölcsi érzékének tisztaságát. Függetlenség utáni vágya kisebb csetepatékat provokált az urakkal szemben is s ezek mintegy előhírnökei voltak a későbbi általános parasztlázadásnak. A demagógia érdekes „népember“-typusokat vett a felszínre. Így 1476-ban bizonyos Hans Böheim v. Niklashausen lázba hozza a Würzburgi Mainzi érsekség népét látomásaival, a romlott urak és papok ellen tartott izgató beszédeivel, amiért aztán kinhalált is halt.³⁾ A pápás egyház szolgálatában viszont, érdekes népember volt egy Capistran János, ki mint bűnbánatos prédikátor tett szert közkedveltségre a nép között.⁴⁾ Csoda-e, hogy ily fejvesztett állapotok mellett, a hívő lelkek maguk lesznek az idealismus képviselői. A valdens tanok erősen terjednek. A bér munkásosztály öntudata egyre erősödik. A

¹⁾ *Dr. C. Ullmann* i. m. 171 l. megjegyzi egy egykoru író: „Statt Bücher haben sie Kinder, statt des Studiums Concubinen“

²⁾ I. m. 176—179 ll.

³⁾ *Dr. C. Ullmann* i. m. 355—7 ll.: „Besonders aber soll er aus dem Fenster gerne gepredigt haben, weil da sein meister der Bettelmönch oder Pfarrer, ungesehen hinter ihm stehen und ihm nachhelfen konnte“.

⁴⁾ „Im Jahre 1454, da der bekannte Bussprediger Johann von Capistrano nach Erfurt kam, daselbst zwei Stunden nach einander predigte“. I. m. 216 l.

pénzgazdaság mindjobban megszünteti a termelő eszközöknek, a vagyonnak és a népességnek szétforgácsolását.

Csehországban, — ahol az egyház legkiválóbbjai hiába sürgetik a reformot, egy Jakab és András ismeretlen papok (1389-ben) Máté Krakóból, Albert Engelschalk professorok¹⁾ — nagy gazdasági fellendülés észlelhető. Posztógyártása virágzik, ezüstbányái, munkásai óriási változást idéznek elő az ottani társadalmi fokozatokban. A polgárság meggazdagszik, az elszegényedett nemesség a katonai zsold kenyerén él vagy nyomorítja a jobbágyot.²⁾ A tudomány a prágai egyetemen virágzik s a nemzeti individuum itt is erjeszt, bont.³⁾ Tudós férfiak, mint Konrat Waldhauser, Milic z. Kromeriza, Matej z. Janova páratlan buzgósággal és nem kicsinylendő eredménnyel sürgetik az egyházjavítást. De kivált Hus János volt az, ki cseh nyelvre lefordítván a bibliát, ezzel a nemzeti nyelv jogát kodifikálja s fontos consequentiákat von le az Urvacsorának két szín alatti kiszolgáltatásával. Ő az egyház birtokainak szekularizálását is követeli, mert — ugymond — azok az okai a nemesség elszegényedésének és a nép függőségének.⁴⁾

¹⁾ *Fr. Palacky* i. m. II. k. I. 475—9 ll.

²⁾ I. m. I-IV. k. V. Ö. XIII. k. 4. c. 687 l; „Porazen jes zivel demokraticky vubec Taborituo. Na hrobe demokratie vzrus-tal na potom feudalismus cim dale, timn, neodolatelniji“.

³⁾ I. m. XI. k. 469 l; „A prágai egyetemen 1403 május 28-án tartott közgyűlésén a prágai érsek kívánságára hozott 45 cikkely Wicleff tanait elitéli s éket ver a nemzetiségek közé. Az egyetemnek volt 200 doktora és mestere, 500 bakalaureatusa és 30.000-nél több hallgatója.“

⁴⁾ *G. Palante* i. m.: „Joggal mondhatták: Az egyházi testületek uradalma sokáig az oroszlán barlangjához hasonlított, amelybe minden beléphet, ahonnan azonban semmi sem lép ki“. Találó megjegyzés.

Ezen radikális reformtörekvésekkel szemben, amint láttuk a hivatalos katolicismus csak részletreformra reagál a pisai, a constanzi és a bázeli zsinatokon. Az egyház reformációja „in capite et membris” a pápák ellenszegülése miatt ez időben keresztülvihető nem volt.

Ekkor egy új eszmeáramlat ad lökést a szellemiségnek a reformáció felé, t. i. a renaissance és a humanismus.¹⁾ Jelszava: Élvezni az életet a művészet alkotásai által s az ókor klasszikusainak eredeti nyelven való tanulmányozása által. A tekintély uralma úgy a társadalmi, mint az irodalmi téren letűnőben van. Ez új eszmei lendület a causalitas vas következetesegű törvénye útján, első sorban a materialismus főképviselőin érezteti hatalmát. Ugyanis a pápák nem törődve szent hivatásukkal, erkölcsi alaptételekkel, a hitszegést, erkölcsatlenséget teszik uralmuk bázisává.²⁾ IV. Sixtussal kezdődik a kegyenc uralom. VI. Sándor a Borgiák hirhedt sarja. A katona II. Gyula tűzzel-vassal teremti meg az egyházi államot. X. Leó igazi Medici vér a renaissance körében él kizárólag. A kath. hierarchia, mely VII. Gergelyben a spiritualismust képviselte, most a rideg kapitalisztikus-materialismus hordozójává lett. Az erkölcsök ennek következtében hallatlanul elfajultak s az emberek

¹⁾ V. Ö. *Köstlin* i. m. 3 B. 4 k. 162. Ezek utódainak levelezését Lutherral. „Unser Erasmus“-nak nevezi Luther is.

²⁾ *Graf von Hoensbrock* i. m. „Das Papsttum hat Flucht und Verderben, blutige Greuel und Schändung in das innerste Heiligtum der Menschheit in die Religion hineingetragen“. V. Ö. *Machiavelli* i. m. XI. f.: „VI. Sándor sohasem gondolt másra, a ki jobban esküdözve ígért volna mindent és hamarabb elfelejtette volna esküjét, mint ő“.

elvetemültek.¹⁾ Mindezeknek dacára meg kell állapítanunk, hogy ama reformtörekvések, melyek sor szerint Olaszországban, Délfranciaországban, Németalföldön, Angliában s végre Csehországban fellépnek, egyrészt rendszertelenségük, másrészt szertelenségük miatt ezidő szerint még nem lehettek igazi forradalmi erejűek s diadalra még nem számíthattak. Csak kirívóbbá teszik az ellentétet s kiélezzik azt. Az „Ujkort“ csak a lutheri reformáció nyitja meg.

Általánosságban véve ilyen volt a reformációt megelőző kor képe. Egészítsük ki ezt a németországi társadalmi viszonyok specifikus rajzával, hogy kitűzőtt témánk tárgyát teljesen kimerítsük.

Németországban Luther fellépése idején, a hatalom három kiváltságos osztály kezében összpontosul. Ezek: A papság, nemesség, lovagság. Az első osztály a papság, ha lehetséges, tultett az olasz papság erkölcstelenségén is. A nemesség és a lovagság pedig elvesziti kizárólagosságának előnyeit, mihelyt a puszkapor feltalálásával a hadsereg demokratizálódik s vegyes származású elemekből alakul meg. Az állam közigazgatásában is elveszti helyét, mihelyt a tömérdek új életnyilvánulat az általános kiváltság-törvény részletezését keresztül viszi.¹⁾ A sok új törvény sok tanulmányt von maga után

¹⁾ Erasmus Rott műve. Encomium moriae. ford. Athenaeum a 16 sz. társadalmi balgaságát, a papság erkölcsi és szellemi tunyaságát maró sarcasmussal ecseteli. V. Ö. *Luthers Werke* 18 B. 409 l: „Zum andern das auch nun der gemeyn man so veyt bericht und in verstand kommen ist, wie der geystlich nichts sey wie das wol und all zu vil beweysen so mancherley lieder, spruch, spoterey da man en alle wende auff allerley zettel zu letzt auch auf den Kärten spilen pffaffen und mumtlich malet und gleich ein eckel worden ist, wo man eyn geystliche person sieht oder hoert“

¹⁾ Luther máris sokalja és kívánja: „Jedes Land solle möglichst mit eigenen kurzen Rechten regieret werden“. *J. Köstlin* i. m. 3. B. 7. k. 210 l.

ez pedig nem kenyere a nemesnek. A hűbértokok szétparcellázódnak, az örökösök eladósodnak s a pénzes polgárok kegyeire szorulnak. Az egykori várur demoralizálódik és sokszor rablóvá vedlik át. Az ipar és kereskedelem a pénzgazdaság medrében halad. A város uralma alá hajtotta a falut. Itt a patriciusi családok uralma érvényesül.¹⁾ Figyelemre méltó mégis, hogy míg a kiváltságos osztályok haladása visszaugró irányu, addig a kiváltságtalanoké egyelőre stagnál. Ennek az a magyarázata, hogy míg azelőtt a terménygazdaság idején nem volt értelme a jobbagység kiuzsorázásának, addig most a készpénzfizetés idején ez utóbbi koldusbotra jut, mert a hadviselés terhe is ő reá nehezedik. Hiszen minden uralkodó kiváltságos rendnek jellemző és állandó törekvése, hogy a közösség fentartásának költségeit az elnyomott és vagyontalan osztályokra igyekeznek áthárítani nyílt vagy leleplezett formában.²⁾ A tönkrement kisbirtokos beállt bányásznak vagy szövőnek s így állt elő az első proletármunkás. Aki munka nélkül maradt, az a városba szorul s szaporítja a türelmetlen proletáriátust. Egy kitörni készülő tüzhányóhoz hasonlított az akkori Németország egész társadalma.³⁾ A fejedelmek hatalma példátlanul nagyra emelkedik. A császár ha-

¹⁾ Luther idejében Konrad Kotta és Lukás Kranach családok Wittenbergben. *Köstlin* i. m. 1. B. 2. k. 18. és 3. B. 5. k. 170 ll.

²⁾ Akárcsak a francia forradalom kezdetén. Jegyzeteim *Ballagi Aladár*nak „Ancien Regime“ 1899/10 évi előadásai nyomán: „mikor 1641-ben Richelieu a papságtól 6 millió frank adót követel a sensi érsek így felel: L'usage ancien de l'église pendant sa viquer etait, que le peuple contribuait sens biens, la noblesse son sang, le clergé se prières aux necesités de l'etat“.

³⁾ *J. Köstlin* i. m. 3. B. 6. k. 233 l.

talma, tekintélye még gyenge ugyan, de egyre erősödőbb. Mindez szükségképpen magával hozta a politikai központosítást, amelynek ellenszegül a vesztét érző lovagság, nemesség. Klasszikus képviselőik Hutten Ulrik és Sickingen Ferenc el is buknak.

Összefoglalólag mondhatjuk, hogy Németországban a 15. sz. közepétől kezdve sűrűn követik egymást a szociális mozgalmak. Itt-ott egyes nagyobb szónoki tehetségek lángoló szenvedéllyel izgatnak a nép között. Mivel az egyedül illetékes fórumok nem hajolnak meg kéréseik előtt, így hát maguk próbálnak sanyaru sorokon javítani.¹⁾ Végre is az ezen évek gyenge termései s különösen a svájci háboru fellobbantják a szunynyadó szenvedélyeket. A fellázadt parasztok 12 pontban foglalják össze kívánságaikat. Ezek szerint nem akarnak egyebet, mint amit a szentírás biztosít mindenkinek, t. i., hogy embereknek tartsák őket: Jobbgyi állapotukon könnyíttessék a szabad költözködés által stb. E proletárok még nem kommunisták, itt még nincs szó a modern 8 órás munkaidőről, általános munkakötelezettségről, termelő eszközöknek a köz vagyonává tevéséről, törvény előtti egyenlőségről stb. Ezek a munkások szétszórt és a versenytől szétforgácsolt tömeget alkotnak. Az a német szabadság, melyet el akartak érni, szerintük abban állott, hogy a fejedelmeknek kiváltságos helyzete szűnjön meg s legyen független parasztbirtok is. Hogy ily részesedést követelni mindenki-

¹⁾ I. m. 4 B. 5 k. 340 ll. V. Ö. *Bernstein—Kautsky* i. m. 168 l. Eszerint ugyancsak Svájcban kezdődött és ugyanazon okok miatt szűnt meg az 1847-i forradalom, t. i.: „Sie ging an ihrem inneren Widerspruch unter, durch die revolutionäre Tätigkeit des Agitators (Weitlings), die Utopie des kommunistischen Sekretärs ins Leben rufen zu wollen“.

nek joga van, mint értelmes lénynek, ez a gondolat sohasem jutott az ezidei parasztság eszébe. Ilyesmi számára az akkori viszonyok túléretlenek, a gondolkodás-mód még nem elég forradalmi. Ez a külsőségekben annyira forradalmi fellépésű paraszttmozgalom, mivoltánál fogva, tehát nem volt forradalmi mozgalom, mert nem volt forradalmi álláspontja.¹⁾ Bukásának is éppen ez volt az oka. Velük szemben valóban forradalmi erő volt az iparnak, a polgári termelésnek, az egyre jobban kibontakozó munkamegoszlásnak és a nyomában kisarjadzó tőkegazdaságnak fejlődése.

Luther kora tehát a legintenzívebb szociális feszültség kora. Luther felismerte ezt és mint igazi népmember bele is ment a küzdelembe, hogy a szociális kifejlődést dűlőre juttassa.²⁾ Az ő szokatlanul éles szeme a baj gyökeréig hatolt. Bizonyíték erre az Urvacsoráról és a kereskedelemről szóló irata.³⁾ Ő tudta, hogy a pa-

¹⁾ *Lassale F.* i. m. V. *Ö. C. Ullman* i. m. 350 l: „Aber unverkennbar ermangelte doch die ganze Bewegung der rechten Selbstverständigung und Besonnenheit; der Freiheitsdrang war mit unverdauten, utopischen, Staat, Kirche mit Vernichtung bedrohenden Gleichheitsideen versetzt“. V. *Ö. Luthers Werke* 18 B. 295 l. Ermahnung zum Frieden auf die zwölf Artikel der Bauernschaft in Schwaben 1525: „So sahen etliche an und geben dem Ewangelio die Schuld sprechen dass sey die frucht meyner lere. Nu, un lestert flux lieben Herrn yhr wollt nicht wissen was ich geleret habe und was Ewangelium sey . . . V. *Ö. Isszaieff* i. m. 341 l: „Luthernél is gondolkodóba kell esnünk, a nép fia volt és ez a reformátor megátkozta a parasztokat s megáldotta a nemeseket“.

²⁾ *J. Köstlin* i. m. 4 B. 5 K. 346 ll.

³⁾ Von Wucher und Kaufhandlung, egybevetni, An den christl. Adel deutsch. Nation 27-ik javaslatával. *Dr. Földes B.* i. m. 391 ll.

rasztoztály, mely erős öntudatra jutott, sajátlagos át-
alakulási processzuson volt átmenendő.

Mínhogy Luthert megvádolták a forradalom fel-
szításával¹⁾ s csakugyan elvitathatlan is fellépésének
reá való hatása, meg kell világosítanunk magatartásá-
nak indokait, elfoglalt álláspontját az ő gyakorlati és
azután elméleti szociális programja szempontjából,
hogy kitünjön a reformáció szocializmusának a mai
időbe is átnyúló létjogosultsága. Ez a punctum saliens.

Luther szocializmusának gyakorlati programját
„A német nemzet keresztény nemességéhez“ című kiált-
ványában nyújtja. Ha feladatunkból kifolyólag összeha-
sonlítjuk Marx „Kommunista kiáltványában“ foglalt 10.
u. n. rendszabállyal²⁾ azt találjuk, hogy: Főcéljuk kö-
zös, amennyiben amaz a hierarchia, emez a burzsoázia
által képviselt kapitalizmusnak depraváló hatását gyen-
gíteni törekszik. Egyébként Luther első javaslata, mely
a Rómának fizetett járulékok betiltását óhajtja, Marx I.
és 4-ik rendszabályával azonos célzatu. Ezek is a föld-
járadéknak állami kiadásokra való fordításáról és az
emigránsok és lázadók vagyonának elkobzásáról intéz-
kednek. Luther II. javaslata: A privilégiumoknak pénz-
ért való eladásának tilalma congruens Marxnak III. rend-
szabályával t. i. az öröklési jog eltörlésével. Nyilván-
való Luther 21-ik és Marx 8-ik javaslatának egyező

¹⁾ *Köstlin* megjegyzi: „Vollends haben katholische Gegner und zwar Leute, die nichts arges finden, wenn Ketzer bloss des Glaubens wegen haufenweise verbrannt werden, ihm damals und bis auf dem heutigen Tag, eine grässliche Grausamkeit deshalb vorgeworfen“. 4 B. 5 K. 348 o.

²⁾ Említett művek részeit V. Ö. *Iasszieff* i. m. I. 2 l. ismer-
tetett erfurti programmal. Kitűnik, hogy ez utóbbi már mérsé-
keltebb, 8. pontja a vallást már magánügynek nyilvánítja. *Marx*
i. m. 44 l.

volta, mert a kolduló szerzetek eltörlése az egyenlő munkakényszer elvét magában involválja. Luthernek 27-ik javaslata az uzorás hitel orvoslásáról, teljesen fedi Marx 5-ik rendszabályát, t. i. a hitelügy állami szervezését nemzeti bank útján. Végül Marx 10-ik rendszabálya az ingyenes közös nevelésről egyenest Lutheri tétel!

Összefoglalólag mondhatjuk, hogy Marx rendszabályaiban új gondolat csak a 2-ikban van, t. i. a magas progresszív adózás eszméje. Egyebekben többi javaslataik, amennyiben eltérnek egymástól, koruk specifikus bélyegét hordják magukon, m. p. Luthernél az erkölcsi, Marxnál az anyagiás érdek hangsúlyozásával. Ilyen pld. Luthernek eszméje a pápa világi hatalmának megszüntetéséről, a német püspököknek a pápa előtt teendő eskü alóli felmentéséről, a coelibátus, a szentek kultusza, bucsu, halotti mise megszüntetéséről, az egyetemeknek evangéliumi szellemű megreformálásáról, a cseh nemzettel való kibékülésről stb. szólnak. Marx korának specifikus javaslata: A nemzeti gyáraknak, termelőszközöknek tervszerű szaporításáról, az ipari és a mezőgazdasági üzem egyesítéséről. A kiáltvány előszava szerint a szociális tudomány és munkásmozgalom gyakorlata e rendszabályokban benne van már olyformán, mint ahogy az ópium pilulában benne vannak mindazok a fantasztikus és nagyszerű álmok, amelyeket majdan szülni fog, Luther javaslatai pedig Haase szerint: ¹⁾ A német népfölkelés proklamációja, de nem fegyverrel, hanem Isten igéjének erejével.²⁾

¹⁾ Theológiai egyh. történet jegyzeteim Haase Kirchengeschichte nyomán.

²⁾ „Wohl dürfte Luthers Freund Lange diese Schrift eine Kriegstrompete nennen“. J. Köstlin i. m. 3 B. 7 K 211 l.

Ezek után Luther szociális programjának másik oldala az elméleti, nem más, mint az evangélium tanításának alkalmazása kora viszonyaira.

Luther hite Isten kegyelmén alapuló egyéni hit.¹⁾ Az egyházat a hívők közössége alkotja, az egyház pedig nincs Rómához kötve, hanem mindenütt van, ahol Isten igéje prédikáltatik, abban hisznek a Krisztusi szeretetben élők. Ott van, ahol egy bensőleges hitkapocs fűzi össze a mátkapárt, Jézust és a kereszténységet azért kormányozza azt a hívő és az ige hirdetést is megítéli, joga van²⁾. Az embernek szerinte két ellentétes természete van: a testi és a lelki. A test alárendelt jelentőségű. A főfeladat az, hogy a lélek vezesse a testet,³⁾ melyet, ha meg is ölnek, a lélek ép marad. Ennek következtében a keresztény hívő kell hogy belenyugodjon akármilyen sorsba. A szenvedő engedelmesség tanát hirdeti ő, Jézus hegyi beszéde nyomán. A fegyveres ellen-

¹⁾ De servo orbitrio. *Luthers Werke* 18 B. 616 1: Hármás bölcséleti főérvet hoz fel az akarat szabadságának tagadása mellett: „Sed summa, sie credimus Christum redemisse homines per sanguinem suum, totum hominem fateri cogimur fuisse perditum, alioqui Christum faciemus vel superfluum, vel partis vilissimae redemptorem, quod est blasphemum et sacrilegem“. Tanulságos determinista mű; *Georg Renard-é*. Ist der Mensch frei? Leipzig I. 83, 93. 113 ll.

²⁾ *Luthers Werke*. Das eyne Christliche versammlung odder gemeyne recht und macht habe alle lere zu urteylen und lerer zu beruffen ein und abzusezen. Grund und Ursache aus der Schrift 1523.

³⁾ E gondolatot egybevetettem *D. Julius Kaftan*, Kant der Philosoph des Protestantismus. Rede 904. 16 l.-val és *O. Külpe*. Immanuel Kant. Leipzig 108 l.-ján: Das Sittengesetz und die Postulate. „valamint *Dr. Bruno Bauch*, Luther und Kant. Berlin 904. 92 l.-jával:“ wir haben Luther einen Vorläufer Kants genannt . . . “.

állítás végső eszköz, de ahhoz is nem a feljebbvalóval, hanem csakis az egyenjogúval szemben szabad hozzányulni.¹⁾ A felsőbbtség kardja kizárólag a bűnösök megbüntetését szolgálja s azért az igazán hívő keresztények annak nem vetvék alája.²⁾

Luther gyakorlati és elméleti szocializmusának itt ismertetett látszögéből vizsgálva a parasztszövetség 12 pontu követelményét, arra az álláspontra jutunk, hogy ezek lényege nem a Luther hirdette vallás, hanem gazdasági helyzet érzete s ehhez csak mintegy toldalék járult hozzá a vallásos hangulat. A Bund hadaiban ugyan elég tekintélyes számban képviselve voltak írástudó barátok, papok és tudós férfiak is, a kik látták a jobbágy-ság degenerált állapotát s vele szemben a nemesség pompáját, a főpapság fényét-; olvashatták, hogy messze eltávolodott az egyház Jézus tanaitól-, de egészben véve az evangéliumnak nem a szellemét, hanem a betűjét nézték s levonták a véres végző konsequentiát, a fegyveres felkelést! Ám Luther reformatori zsenije éppen abban nyilvánult, hogy ő a két véglet között csapongó forradalomnak folyamát, az evangélium középutján haladó medrébe nemcsak irányítani tudja, hanem arra képes is volt³⁾.

¹⁾ *Isszaieff* i. m. V f. 235 l: „A támadó háboruktól a szocialisták mélységesen irtóznak!“ Csak a haza védelmére irányuló háboru jogosult. Tanulmányként: Deutschlands—Schwert durch Luther geweiht. *W. Walter*. Rostock 914, és *Luther* iratát: Über den Krieg. Luther társaság kiadása.

²⁾ *Luther*, *Ermahnung* c. m. 328 l: „Christ lesst rauben, nemen, drucken, schinden, schaden, fressen und toben, wer do will, denn er ist eyn merterer auff erden. V. Ö. *Máté* ev. 5. 7. 10. 28. *Galatép.* 4. 16. *Tanulmány* „Háboru és Szocializmus“. Népszava kiadása.

³⁾ *Wittenbergi* s a környékbeli lázadást lecsitítja l. *Köstlin* i. m. 4 B. 2 k. 29 l. és 3 K. 297 ll.

Aki figyelemmel követte e szerény dissertáció második fejezetét, s nem dilentantismusból hanem tudományos exegesisből ismeri az evangéliumot, az ki fogja kerülni azt a hibát, hogy Luthert a parasztmozgalomban való szerepe miatt következteléssel illesse. Az ő eljárása hű tüköre az evangélium követelményeinek. Mesteri példa az idealismusnak a praktikus étellel való meggyeztetésére az eszmei haladás javára. Pál apostol szerint¹⁾: „Minden lélek a felsőségek engedelmeskedjen“, de viszont: „az urak ugyan ezt cselekedjék elhagyván a fenyegetést, mert Uruk a menyben van, a kinél nincs személy válogatás“. Nos Luther ez elvet a gyakorlati életre alkalmazta, midőn az uraknak prédikálja az újjászületést s szinte profétai hangon megjövendöli az újkort²⁾, de másrészt a lázadni kész parasztságot is figyelmezteti a megnyugvás és szenvedés evangéliumára³⁾. Midőn pedig belátni kénytelen a békés úton való meggyezés lehetetlenségét, nyíltan kimondja a lázadók büntetését³⁾, ugyanazon evangélium erejénél fogva, mely a rajongóknak az ige kétélű fegyverével, a lázadóknak pedig a felsőségi karhatalommal való legyőzését helyesli. Luther nem lehetett hűtlen ama evangéliumhoz, melyet reformációja bázisává tett, mely „Istennek hatalma minden hívőnek üdvösségére“.

A lázadás tulajdonképeni előidéző forrása az az

¹⁾ *I. Tim. ep.* 6. 1—2—4.

²⁾ *Ermahnung zum Frieden* 18 B. 249 l.: „Thums diese Bawren nicht, so müssen andere thun. Gott wird andere erwecken stb. azután 302, 318—9 ll-on: „weyl yhr aber der keyns thut, widder ruffet noch duldet sondern macht euch selbst zu eurem Gott zu heyland, so . . .“.

³⁾ *Widder die sturmenden Bawren*, *Luthers Werke* 18 B. 358 l. és *Köstlin* i. m. 4 B. 5 K. 331 l.

új iskola volt, mely a lutherivel szemben Carlstadt és Cvilling vezetésével alakult meg. Ez abban látta feladatát, hogy a mint ő hitte-, a Luther által hirdetett csupán elméleti szabadságot, egyúttal gyakorlativá tegye. Így lett nála az evangéliumból „új törvény“¹⁾. Carlstadt pld. a kolostori fogadalom megszegését nem jognak, hanem kötelességnek mondta. Ily nézeteivel a kultusz új formáit vezette be, melyek a lényeg elhomályosításához vezettek s az éretlen tömeg telkiismeretét agasztani alkalmasok lettek. Holott Luther a külső formákat csak a célszerűség és nevelés kellékeinek nézte (adjaforon). Egy brandenburgi lelkésznek azt tanácsolja, hogy ha a hercege kívánja, akár hét miseruhát is öltjön magára, csak az evangélium prédikáltathassék²⁾. Carlstadt is vérbeli szocialistának mutatkozik, midőn nagykomolyan hozzáfog Wittenberg közléte tisztogatásához. Követeli a korcsmák korlátozását a bordélyházak megszüntetését, a munkakereslet intézményes biztosítását, az iparos-segélypénztár létesítését, a kamatnélküli pénzkölcsönzést stb. Csakhogy az volt a baj, hogy ő az evangéliumnak idevonatkozó elveit betű szerint alkalmazta annyira, hogy Jézus hegyi beszédét valóságos törvény-kodexé változtatta, s ezzel a reformációnak karakterét t. i., hogy ez a kereszténységnek, mint evangéliumnak reakciója a kereszténységgel, mint törvénnyel szemben-, meghamisította. Carlstadt maga is lemondván a tudományról, „Nachbar Andres“ névvel közönséges parasztá vedlett ama hitben, hogy

¹⁾ *Pál Efez. ep.* 6. 5—9. Lásd D. Dr. Martin von Nathusius, *was ist christlicher Sozialismus?* Berlin 1896.

²⁾ *Luthers Werke* 18 B. 410: „Dem durch Herrn Albr. Erzbischofen . . . sich in den ehelichen Stand zu begeben. „Welchen Got gnad der Menschheyt gibt, lass ich yhren weg gehen, aber sonst sol sich niemand auss der schlinger ziehen“.

igy az evangélium szociális követelményeinek valóban eleget tett¹⁾.

Az új iskola a lázító röpiratok egész tömegével árasztotta el a népet, még Luther wartburgi tartózkodása alatt. Az ilyen excessusokat nem helyeslő Luther a néptől „Sanftlebendes Fleisch in Wittenberg“ gúny nevet nyerte. Urak szolgálatával, emberfesszel vádolták a divatos rajongók, a mint végig vonultak a városon az „Omnia sunt communia“ jelszót hangoztatva.

Ismerve most már Luther álláspontját, természetesen ítéljük ama óvástételét, hogy a parasztok az ő anyagi követelményeiket az evangéliummal megokolni merészelték²⁾. Nyilvánvaló u. is, hogy a parasztlázadás a lelkiszabadságot a politikai térre vitte át, az egészséges jámborságot vad fanatismussal a reformációt a revolúcióval cserélte fel. Luther távol attól, hogy a lázadás által eltérítse magát utjától, ez óriási lökéssel szemben is megőrizte szellemi fölényét s a reformációt oda fejlesztette, a hol az világtörténeti tényé lett. Egyuttal megértjük éles fellépését az új reformerekkel és a rajongókkal szemben is³⁾ Ö, aki a személyes üdvözülés

¹⁾ *Köstlin* i. m. 4 B. 5 K. 330, továbbá 334 ll.

²⁾ *Ermanung* i. m. 295. 326—7 ll: „Mogt yhr thun und was yhr wollt aber dem christlichen Namen macht den nicht zum Schanddeckel eures unchristlichen furnemehn . . . Deun weltlich reich kan nicht stehen wo nicht ungleychheyt ist yhn personen . . . V. Ö. *J. J. Rosseau*. Du contract social . . . III K. „Szerintem az igaz keresztények társadalma, nem emberi társadalom többé“.

³⁾ *Wider die himlischen Propheten von der Bildern und Sacrament* 1525. L. W. 18 B.

ólomsúlyú kérdését úgy érezte, mint senki más,¹⁾ ő tudta ama evangéliumi örömhirt értékelni, hogy: „Úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött fiát adná, valaki ő benne, el ne vesszen, hanem örök életet vegyen“. Vagy-vagy. Vagy azért jött Jézus e világra, hogy a bűnösöket megváltsa, vagy pedig azért, hogy a vagyonban szegényeket gazdagokká tegye? A főtétel elsősorban a Jézus Krisztus evangéliuma s azután a gyomor kérdése.

Az evangélium lényegének, eszközének, céljának helytelen felfogásából eredt a reformáció-korabeli szektáskodás, de ennek tulajdonítható a mai korban az úgynevezett keresztény szocializmusnak következtelensége és a szociáldemokráciának sok csalódása, tévedése és nem egy kérdésben sikertelensége is. Azért tartja csekélységem helyes bírálatnak azt a vélelmet,²⁾ mely szerint mindaddig, amíg az államhatalom és a kapitalizmus a kereszténységgel úgy, amint az ma van s nem az evangéliummal igyekszik takarózni, védekezni, addig korunknak minden szociális mozgalma egyház- és vallásellenes kell, hogy legyen. Ha azonban a kereszténység társadalmilag indifferens lesz és az evangélium alapjára helyezkedik, akkor nem lesz többé szükség, hogy a szocializmus antireligionisztikus karakterét megmerevítse. Feltétele, hogy az evangélium elveit helyesen alkalmazza. Ez nehéz kérdés, de ha az evangélium alapján álló kereszténységnek egykor sikerült, hogy ő alkossa meg a dekadens Rómának, az ifjúerejű germánságnak s a közép-

¹⁾ Luther még erfurti student korában a mosakodás alkalmával is lelkiismereti tételt ismételtetett magában: „Je länger wir uns waschen, je unreiner wir werden. *Köstlin i. m. I. m. I. B. 13. 17. 26. 41 ll. Kolostori tusáit 3 B. 213. ll.*

²⁾ *W Sombart i. m.*

kori feudalizmusnak világnézetét, majd később a burzsoáziáét, nincs okunk kételkedni abban, hogy megfogja alkotni a proletáriátusét is, annál inkább, mert ez utóbbi bevallása szerint Jézus Krisztus volt az első eszményi proletár, igazi szociáldemokrata.

Nem tagadható, hogy az emberiség egy, a közel jövőre elhatározó fontosságú átmeneti korszakát éli most s hogy ez a kor XV—XVI. század korszakához nem egy hasonló vonást tüntet fel, de hogy vajjon ez az új reformáció hoz-e a régivel egyenértékűt, azt állítani merész dolog. Amit a ma, mint reformot hirdet, az túlságosan negatív, a mélyebb elmét és erkölcsiséget ki nem elégíti. Egy reformáció nem pusztá rombolás, hanem építés. Mivel pedig a szociáldemokráciában ez utóbbi követelmény legfeljebb csak csiraképen van meg, azért nem marad más üdvösségünk, mint a lutheri reformáció vívmányaihoz való ragaszkodás. Az evangéliumi hitben erősen, a tudományban szabadon, a kor észszerű kívánalmainak eleget téve haladjunk! . . .

IV.

EGYBEVETÉS.

Igyekeztem kimutatni, hogy a modern szocializmus gyökerei letűnt korokba nyúlnak vissza. „Nihil novi sub coelis.“ Nem emberek csinálták, hanem általuk szükségképen jött létre. Kimutattam az evangéliummal való lényeges kapcsolatát s így kettejük jogosultságát ama lutheri protestáció hangoztatásával, mintha a hit és a munka ellentétek volnának. Protestálnak ők úgy az egyoldalú kapitalizmus, mint a szellemi anarchizmus ellen s ezzel a munka és a hit, a reformáció és szocializmus örök testvériségét hirdetik s azt realizálni hivatvák. Carlyle-vel vallom, hogy „Nem a mi feladatunk megreformálni az egész jövődöt, a mienk csak az, hogy hűségesen, már ismert szabályokkal összhangzó módon egy kis részét megreformáljuk. Talán mindenki, aki közülünk illő komolysággal kutatni kívánja, világosan megbizonyosodhatik arról, mit kell neki a maga részéről tennie. Tegye és folytassa ezt igaz szívvel. A dolgok végső eredménye, mint mindenkor, most is magasabb *Értelemre* van bízva a mienknél.“

TARTALOM.

	Lap
BEVEZETÉS	3
I. UJKORI SOCIALIZMUS. Anyagias és szellemi eszmék versengése. Az ipar-, termény- és pénzgazdaság osztályuralomtörténeti fejlődésének rövid áttekintése. A modern társadalom szociális mozgalma, célja, ennek az erkölcsi világnézet felé való gravitálása	5
II. AZ EVANGÉLIUM SZOCIALIZMUSA. Az evangélium lényege, eszköze, lényege, célja. A szocializmussal való kapcsolata. A szociális kérdést megoldó javaslatok egybevetése. Az evangélium szocializmusának létjogosultsága. Átmenet a lutheri reformációhoz	23
III. REFORMÁCIÓ. Az individualismus igazolása. Előreformok. A német társadalom. A szociális individuum szereplése. A parasztmozgalom lényege. Luther szocializmusa és evangéliumi álláspontjának igazolása	34
IV. EGYBEVETÉS	59

LÖWY ANTAL
KÖNYVNYOMDÁJA
NYITRÁN.